

Міністерство освіти і науки України
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя
Факультет філології, історії та політико-юридичних наук
Кафедра літератури, методики її навчання, історії культури та журналістики
Освітня програма: середня освіта (українська мова і література)
Спеціальність: 014.01 середня освіта (українська мова і література)

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на здобуття освітнього ступеня *магістр*

Поетика діалогії Марини Гримич «Клавка» і «Юра»

студентки **Павлової Людмили Леонідівни**

Науковий керівник: Михальчук Ніна Іванівна,

кандидат філологічних наук, доцент кафедри
літератури, методики її навчання, історії
культури та журналістики

Рецензенти:

Бондаренко Юрій Іванович,

доктор педагогічних наук, професор кафедри
літератури, методики її навчання, історії
культури та журналістики

Пугач Валентина Миколаївна,

кандидат філологічних наук, доцент

Допущено до захисту: _____ 2023 р.

Завідувач кафедри

проф. _____ Бондаренко Ю.І.

Ніжин 2023

Анотація

У магістерській роботі проаналізовано специфіку й завдання іманентної та структуральної поетики в системі поетикального підходу до аналізу літературного твору, як літературознавчої методології, укладено інтерпретаційну парадигму діалогії М. Гримич «Клавка» та «Юра», уперше системно досліджено її поетикальні особливості.

Оскільки поетикальні особливості діалогії обумовлені її ідейно-тематичним змістом, у магістерській роботі проаналізовано її тематику, проблематику, змістове наповнення образу-персонажа. На поетикальному рівні досліджено засоби і прийоми характеротворення, функціональну роль онімів, пейзажів, авторських спогадів, автобіографічних персонажів; прослідковано обумовленість змістоформи жанровою специфікою роману-діалогії.

Охарактеризовано жанрову специфіку та особливості відтворення історичної епохи в діалогії «Клавка» і «Юра».

Ключові слова: поетика, іманентна поетика, структуральна поетика, роман, роман-діалогія, тематика, проблематика, засоби характеротворення, автобіографічний персонаж, пейзаж.

Annotation

The master's thesis explores the specificity and tasks of immanent and structural poetics within the framework of the poetics approach to the analysis of a literary work, as a literary methodology. The interpretative paradigm of the M. Hrymch's diptych "Klavka" and "Yura" is systematically examined, and its poetical features are investigated for the first time.

As the poetical features of the diptych are determined by its ideological and thematic content, the thesis analyzes its themes, issues, and the substantive content of the character-persona. On the poetical level, the means and techniques of character formation, the functional role of onyms, landscapes, authorial memories, autobiographical characters are studied; the dependence of content form on the genre specificity of the novel-diptych is traced.

The genre specificity and features of reproducing the historical epoch in the diptych "Klavka" and "Yura" are characterized.

Keywords: poetics, immanent poetics, structural poetics, novel, novel-diptych, themes, issues, means of character formation, autobiographical character, landscape.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. ОСОБЛИВОСТІ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОЕТИКИ ЛІТЕРАТУРНОГО ТВОРУ.....	9
1.1 Іманентна та структуральна поетика як об'єкт літературознавчих досліджень.....	9
1.2 Інтерпретаційна парадигма діалогії Марини Гримич «Клавка» та «Юра».....	17
РОЗДІЛ 2. ПОЕТИКАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ДИЛОГІЇ МАРИНИ ГРИМИЧ «КЛАВКА» ТА «ЮРА».....	24
2.1 Жанрова специфіка та особливості зображення історичної епохи.....	24
2.2 Тематичний зміст та проблематика діалогії.....	35
2.3 Система образів: особливості характеротворення.....	43
2.4 Змістовні художні форми: функціональна роль онімів, пейзажів, авторських спогадів, автобіографічних персонажів.....	51
ВИСНОВКИ.....	56
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	59

ВСТУП

Сучасна українська проза відрізняється багатством жіночих голосів, значна кількість жінок-письменниць успішно реалізовується в художній літературі сьогодні. Через особистий, інтимний досвід, власний та запозичений, авторки розкривають сутність найгостріших питань, що постають перед суспільством. Жіноча проза має ряд особливостей, адже їй властиві чуттєвість та сакраментальність, глибокий психологічний аналіз героїв, особлива поетика слова.

Марина Гримич однією з найпопулярніших українських письменниць, попит на творчість яких з роками лише зростає. Талановита жінка відома не лише як українська письменниця, а й етнолог та антрополог. Завдяки академічній діяльності Марина Гримич отримала професорське звання, успішно захистивши кандидатську дисертацію з фольклористики та докторську – з етнології, в галузі історичних наук. Широку відомість отримала завдяки літературній творчості, якою захопилася ще в студентські роки. Розпочавши свій творчий шлях з перекладацької діяльності зі слов'янських мов, сьогодні Марина є визнаною українською романісткою, доробок якої нараховує більше двадцяти таких творів.

Письменниця активно займається науковою діяльністю та посідає одне з найвизначніших місць серед представників культурно-літературної епохи. Деякі дослідники виділяють твори Гримич в окремий пласт української літератури. Її творчість стала невід'ємною частиною сучасної літературної спадщини культури творчого та літературо творчого процесів.

Творчій доробок авторки можна віднести до естетичних феноменів, оскільки її твори відрізняються різноманітністю, оригінальністю, несхожістю на іншу прозу. Художній світ письменниці відрізняється багатогранністю, неповторністю та самобутністю, неймовірною архітектонікою. Твори письменниці приваблюють глибиною зв'язків із життям, мудрим та

ненав'язливим. Вони підкорюють виразністю зображених ситуацій, образів та характерів, композиційною структурою, динамічністю діалогів.

Особлива привабливість для читача прозових творів Марини Гримич полягає у тому, що вони створюють враження, ніби письменниця не просто декларує власні думки про значимість певних вчинків та особисте ставлення до подій та явищ, всього, що оточує. Авторці вдається створювати ілюзію, ніби читач сам проживає ситуації, зображені у творах, відчуває почуття персонажів, проектує на власне життя можливий хід подій. Саме у руйнації стереотипів мислення полягає оригінальність творчої манери Марини Гримич. Її література виконує не лише розважальну, а й пізнавальну та виховну функції. Авторка намагається досягти позитивного впливу на смаки та уподобання читача, розкрити особливості формування світогляду людей, відтворити в своїх роботах переживання та хвилювання сучасного українця.

Сюжети більшості творів є лаконічними, вони динамічно розвиваються, спираючись на основну думку. Їх не можна назвати шаблонними, хоча події відображені письменницею, здаються типовими, такими, що могли статися в житті кожного. Побутові сцени відрізняються високим рівнем реалістичності. Те, що на перший погляд здається простим, насправді має глибину та здатне викликати захоплення навіть у досвідченого читача.

Романи «Клавка» і «Юра», відповідно видані у 2019 та 2020 роках, належать до останніх на сьогодні творів письменниці. Ці твори можна вважати діалогією, бо вони поєднані спільними дійовими особами, а події роману «Юра» ніби випливають із роману «Клавка». У часовому проміжку ці твори охоплюють події, що відбувалися в другий половині ХХ століття. Ці історичні події є важливими для українців, особливо у питаннях становлення їх сучасного літературного мистецтва, національної свідомості та відповідальності.

Повоєнне життя літературного Києва, зображене в романі «Клавка», охоплене все цілим відновленням, що наступило після Другої світової. Душевні та тілесні рани, спричинені війною, починають загоюватись.

Повсякденне життя разом з його інтригами та плітками, яких не цураються і відомі літературні діячі, і пересічні громадяни, поступово позбавляється від жахів відчуттів військових років. Натомість починають виникати проблеми «партійного» характеру, що стосуються діяльності Спілки українських письменників. Сюжет твору має безпосереднє відношення до Пленуму 1947 року, що увійшов до історії української літератури як час розгрому відомих національних письменників.

Роман «Юра» проникнений атмосферою 1960-х років. Студенти, партійні діячі, редактори літературних видань в УРСР починають активно розмовляти українською. Все це відбувається у часи зародження дисидентства та пильного нагляду КДБ. Надія на прогрес та краще життя не уникає тиску радянської державної системи. Молодь, до якої належать персонажі роману «Юра» більш прогресивна та розкута, ніж герої «Клавки». Вони слухають пісні «Бітлз» та впадають у український джаз. На відміну від літературної приналежності персонажів роману «Клавка», дійові особи роману «Юра» – це покоління їх «нелітературних» дітей.

Важливим є те, що персонажі обох творів з діалогії – це не патріоти чи наполегливі борці за українську незалежність. Вони є звичайними людьми. Представниками двох поколінь інтелігенції, що вимушені приймати наративи та правила радянського устрою радянські установки і правила, пристосовуючись до таких умов і не усвідомлюючи їх руйнівної шкоди. Те, що для сучасних українців стало історичними уроками, для героїв діалогії сприймається, як буденність. Крізь політичні події пробиваються людські почуття: кохання, зрада, сумніви у правильності вибору. Своєю діалогією Марина Гримич ніби демонструє циклічність життя – те, що виявиться жахом в майбутньому, не обов'язково так сприйматиметься в сьогоденні, на шляху до вільної держави важливими є не лише кроки відомих постатей, а й звичайних людей.

Не зважаючи на глибину проблематики романів «Клавка» та «Юра», складність змодельованих у них характерів, оригінальну архітектуру, ці

тексти ще не стали об'єктом системного літературознавчого аналізу. Саме це зумовлює актуальність і новизну магістерської роботи.

Творчість Марини Гримич активно досліджується в сучасному літературознавстві, але потребує значної уваги науковців. Серед літературознавців, які в тому чи іншому ракурсі досліджували діалогію «Клавка» та «Юра» можна виділити таких, як Л.Волошук, С.Ковпик, А.Акуленко, О.Ірванець, Є.Лакінського, Н.Криницьку, Я.Цимбалту та інших.

Об'єктом дослідження магістерської роботи є діалогія Марини Гримич, «Клавка» та «Юра», предметом дослідження – іманентна та структурна поетика цих романів.

Мета магістерської роботи полягає в системному дослідженні поетикальних особливостей діалогії М. Гримич «Клавка» і «Юра».

Для досягнення поставленої мети наукового дослідження треба вирішити наступні завдання:

- 1) З'ясувати специфіку та завдання іманентної і структуральної поетики в системі поетикального підходу до аналізу літературного твору;
- 2) охарактеризувати жанрову специфіку та особливості відтворення історичної епохи в діалогії «Клавка» і «Юра»;
- 3) проаналізувати її тематичний зміст та проблематику;
- 4) проаналізувати систему образів-персонажів та головні засоби і прийоми характеротворення;
- 5) дослідити функціональну роль художньої деталі в аналізованих творах;

Теоретико-методологічною основою магістерської роботи є праці Г. Ключека, Н. Тамарчека, А. Ткаченка, Є. Фаріно, які з'ясовують сутність поетикального підходу до аналізу літературно-художнього тексту, специфіку іманентної та структуральної поетики як чинників його організації; теоретико-літературознавчі розвідки М. Бахтіна, Г. Ковальчука, В. Мещерякова, В. Халізева, які досліджують природу романного мислення, його еволюцію. Окрім поетикального, у магістерській роботі використано історико-функціональний підхід до аналізу літературного тексту для з'ясування місця й

ролі діалогії «Клавка» та «Юра» у творчості Марини Гримич. Проблема інтерпретаційної парадигми цих романів актуалізована завдяки працям О. Ірванця, А. Акуленко, Л. Волощук, Н. Криницької, змістом яких є спроба визначити місце творчості Марини Гримич у літературному процесі початку XXI століття.

Наукова новизна магістерської роботи полягає у спробі системного аналізу поетики діалогії Марини Гримич «Клавка» та «Юра» з урахуванням сучасних теоретико-літературознавчих підходів до розуміння поетики як науки, яка вивчає змістовні художні форми.

Результати магістерського дослідження апробовані на конференціях: «АРВАТІВСЬКІ ЧИТАННЯ-2023» .Всеукраїнська науково-практична інтернет-конференція присвячена 95-річчю від народження академіка Ф.С.Арвата (17.05.2023). Міжнародна наукова конференція: «КУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ ВИМІР СУЧАСНОЇ ГУМАНІТАРИСТИКИ» (8.11.2023).

За результатами магістерської роботи опубліковано статті й тези:

1. Павлова Л.Л. ПОЕТИКА ДИЛОГІЇ М.ГРИМИЧ «КЛАВКА» І «ЮРА». Матеріали всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції (ст.100).
2. Павлова Л.Л. ПОЕТИКА ХУДОЖНЬОЇ ДЕТАЛІ В ДИЛОГІЇ М.ГРИМИЧ «КЛАВКА»ТА«ЮРА», міжнародна наукова конференція: «Культурологічний вимір сучасної гуманітаристики» (у друці).

Структура роботи. Магістерська робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи 62 сторінки.

РОЗДІЛ 1. ОСОБЛИВОСТІ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОЕТИКИ ЛІТЕРАТУРНОГО ТВОРУ

1.1. Іманентна та структуральна поетика як об'єкт літературознавчих досліджень.

Не лише римованим, а й прозовим творам літератури притаманна поетика – особлива художня система їх авторів, що створюють певну літературу у певному часовому проміжку. На думку літературознавців, що не визначили загального підходу для визначення цього поняття, в тій чи іншій мірі художні твори володіють поетикою.

В деяких випадках поетика трактується як особливість поетичної мови, що може безперешкодно потрапляти на сторінки прози. В будь-якому випадку, поетика властива не тільки віршованим, а й прозовим творам художньої літератури. Саме поетика надає художнім творам підвищеної літературності, насичує специфічними поетичними засобами їх мову, збагачуючи її та значно розширюючи можливості образності, експресивності, естетичності художніх творів.

Не всі письменники-прозаїки вдаються до вживання поетичних прийомів у своїх творах, але значна частина сучасної української жіночої прози має виняткову поетичну виразність. Крізь призму емоцій своїх героїв авторки інтерпретують те, що відбувається всередині тексту. Деякі з таких творів зображують не саму дійсність, а лише пережиті персонажами враження від неї. У таких творах способи вираження змісту є важливішими за сам зміст. Застосування засобів поетики в прозових творах характеризується розмитістю жанрових меж, надає їм специфічну ритмічну структуру, що притаманна поетичним творам, виражає концептуальні рівні твору та творчості автора загалом.[32]

Традиційно вважається, що вивчення такого явища, як поетика літературних творів започатковано ще Аристотелем у його праці під назвою

«Поетика». Мислитель розглядав цю категорію двобічно. В першу чергу, він вважав важливістю у її створенні характер конкретного художнього твору з погляду загальних суттєвих категорій: відчутті прекрасного, наслідування поетичних традицій з точки зору звичайної людини, тобто не кожної особистості, а так званого узагальненого індивіда. [4, с. 128] Можна сказати, що і читач, і автор, як представники свого часу, мають власну естетичну точку зору, що і визначає поетику художніх творів. По друге, на думку Аристотеля, важливим є номінативне наповнення твору, адже важливо, щоб «твір був добрим» [4, с. 142], тобто читач має отримувати задоволення від нього та наповнюватись почуттями, який вклав у нього письменник.

Не зважаючи на те, що з часів Аристотеля пройшло багато років, його підхід до аналізу поетики художнього твору став традиційним, він не втрачає своєї актуальності та значення, дозволяючи літературознавцям розширювати спектр досліджень у даному напрямку. Але поряд із ним утворився інший підхід, у якому враховувалася б особистість читача не як середньої, узагальненої людини, освіченої в мистецтві та естетиці, а саме як особистості зі своїми цінностями та уподобаннями, що можуть бути відмінними від цінностей, уподобань та суджень автора або інших читачів. Хоча подібний підхід викликає питання з приводу збереження ідентичності художнього твору, адже сприймаючи поетику під особистим кутом зору, читач може змінити або втратити авторський задум, від чого не лише зменшиться цікавість та задоволення від твору, а може змінитися і вся авторська концепція.

Сучасний український літературознавець професор Г. Ключек, вивчаючи поетику як провідне явище в художній літературі та наукових дослідженнях, що його стосуються, загострював увагу на мінливості та рухливості самого поняття «поетика». Аристотель трактував поетику як вчення про створення особливих якостей художніх творів. Вона уявляла собою своєрідний набір правил, які за умови бездоганного їх дотримання допоможуть авторові написати бездоганний літературний твір. В подальшому латиномовні автори

свою основною задачею бачили навчити молодше покоління писати «правильні» художні твори. [14]

Г. Ключек вважає необхідним етапом у вивченні поетики дослідження феномену геніального твору, тобто усвідомлення того, за якими критеріями або якостями твір може стати шедевром, що приваблюватиме не одне покоління, залишиться взірцем естетики та предметом вивчення. У такий спосіб до цього явища відносились антична і вітчизняна середньовічно-барокова поетика.

Важливість поняття «поетика» була відтворена у 30-х роках минулого століття. Поряд з терміном «поетика» почав застосовуватись термін «майстерність», тобто здатність автора не лише відтворити певну образну картину, а й вміло поєднати художній задум із життєвими реаліями. Поруч з поняттям поетики утворились такі категорії, як культура, духовність, розкриття внутрішнього світу письменника. Дослідник Д. І. Чижевський визначав поетику, не лише як феномен українського мистецтва літературного слова, а як єдність думки, слова, духу, що характеризує простір мислення конкретного автора, що живе та творить у конкретні історичні часи. Тобто поетика пронизується особливостями індивідуального світогляду, духом епохи. Загальні принципи поетики не можуть існувати окремо від інтелектуальності та духовності кожного письменника.

Реалізація засобів поезії в прозових творах обумовлюється виключно бажанням їх авторів та здійснюється на різних рівнях: синтаксичному, лексичному, фонетичному, сюжетно-композиційному. При цьому ритмічна організація прози може додатково акцентуватись на певних частинах тексту, або на всьому художньому творі. Ритмічні акценти виявляються на різних рівнях структури тексту, посилюючи цим художній ефект та створюючи неповторно-індивідуальний стиль письменника, що використовує специфіку поетики для художніх текстів.

Лексична палітра художніх творів також є важливою для підвищення їх поетики. Автори можуть використовувати метафори, епітети, порівняння та

інші лексичні форми, більш притаманні поезії. Такі лексеми збагачують мову прози, надають їй виразності, яскравості, мелодійності, більшої чуттєвості у відповідності до задумів авторів таких творів. Художня література відображає різні проблеми суспільства, зображує світ образів, ідей та думок, життя людей, систему їхніх взаємин. В художній літературі саме слово використовується як виразний засіб мистецтва письменника.

Особливе значення при дослідженні поетики художніх творів слід приділити мовним засобам, які використовують автори. Кожному стилю мовлення в різній мірі притаманне використання певних мовних засобів, що пояснюється їх специфікою: характером викладення думок, необхідністю вираження почуттів, емоцій та ставлення до співрозмовника чи предмета мови. У художніх творах більший вплив на мають лексичні засоби, оскільки лексика прямо або опосередковано відображає реальність, реагує на зміни в соціальному, матеріальному та культурному житті і постійно поповнюється новими словами для представлення нових об'єктів, явищ, процесів тощо. [32]

У художньому стилі мовлення використовується різноманіття лексики у такому обсязі, що не характерно іншим стилям. Образна лексика, а також слова, вживані у переносному значенні, наляють не лише образності, а й поетичності літературним творам. Для художньої літератури характерним є також вживання сенсоризмів – морфем на позначення сенсорних відчуттів: смаку, зору, слуху тощо.

Часто в художніх творах для підкреслення власного стилю письменники застосовують неологізми – нові лексеми або вирази, а також використання відомих слів у новому значенні. Автори можуть не лише використовувати усталену лексику, а й мають велике поле для створення нових мовних конструкцій та форм. Мовотворчість українських письменників відрізняється емоційною виразністю, психологічною напруженістю значної глибини, підвищенням експресивності за допомогою використання синтаксичних конструкцій, семантичними нарощеннями в лексичних та граматичних засобах для створення яскравої мовної картини світу.

Для посилення впливу на читача письменники застосовують історизми, діалектизми, жаргонні слова, тобто лексику, притаманну для розмовного стилю мовлення. В діалогах можуть використовуватись просторіччя – одна з форм національної мови, до якої відносяться слова, граматичні форми, звороти тощо, які не є нормою літературної мови, але вживаються в побуті. В художній літературі така лексика є стилістичним засобом для надання мові зневажливого, іронічного, жартівливого, грубуватого відтінку для надання яскравості художнім образам.

В українській літературі спостерігається вплив розмовного синтаксису на писемне мовлення. Це сприяє поступовому відходу від класичних синтаксичних конструкцій, тому перелік синтаксичних мовних засобів неможливо визначити остаточно. У художньому тексті носієм авторської думки може стати та чи інша морфологічна категорія, будь-яка синтаксична одиниця з оригінальною структурою, адже це залежить не лише від почуттів письменника, а від його індивідуального стилю викладення думок тощо.

Серед стилістичних засобів образотворчості та виразності у художніх творах використовуються тропи, порівняння, гіперболи, алегорії, евфемізми, прислів'я, приказки, крилаті слова, цитати. Потужним засобом створення образності виступають авторські поновлення стилістичних засобів, тобто навмисна зміна форми цих засобів.

Важливим для поетики художнього твору є також наявність у ньому емоційної та експресивної лексики. Емоційно-оцінна лексика представляє собою особливу групу мовних засобів. З її допомогою відбувається не просто опис явищ, подій, особливостей художніх образів, а вираження суб'єктивного ставлення до них, оцінювання певних об'єктів та ситуацій. В текстах художньої літератури можна виявити велику кількість лексем з якісно-оцінними значеннями.

Експресивна, емоційно-оцінна лексика – це лексика, що виражає ставлення як позитивне, так і негативне. Слова з емоційним забарвленням

можуть включати різноманітні відтінки: іронічний, несхвальний, зневажливий, ласкавий, урочисто-піднятий тощо.

Художня література виступає не лише джерелом знань про навколишній світ, адже крім пізнавальної, вона має емоційну, естетичну, інтелектуальну складові. На відміну від таких видів мистецтва, як живопис або музика, що безпосередньо впливають на органи зору або слуху, художня література здійснює вплив на читача завдяки мовним засобам особливої виразності, відтворюючи емоційні та естетичні наміри автора твору. Створення художнього образу – не мета письменника, а один із засобів передачі інформації, особливий спосіб надання впливу на читача.

Для художнього тексту особливо характерна експресивність як створення художніх образів. Художній образ – основа тексту художнього твору. У художньому тексті емоції, почуття, стан свідомості передаються завдяки уяві письменника, що поєднує реальність та вигадку. За допомогою різноманітних мовних засобів письменник формує систему образів кожного твору.

Мова художньої літератури володіє у найвищій мірі засобами виразності, порівняно з іншими стилями мовлення. Експресивність, сприяючи створенню нових засобів передачі думок і почуттів письменника є втіленням у творі його особистості, що особливо важливо для художнього тексту. Художня література надає емоційний та естетичний вплив на читача за допомогою повідомлення тієї чи іншої інформації. Для художнього тексту повідомлення тих чи інших фактів є засобом впливу, на відміну від текстів наукового стилю, для якого воно є основною функцією. У художній мові відбувається реалізація специфічної естетичної функції мови на відміну від інших стилів мовлення.

Тобто, лексична складова є однією із важливих рис поетики. Не можна підкорити художній простір, якщо у написаному творі бракуватиме мовних засобів, лексеми будуть повторюваними та одноманітними, стиль написання буде занадто простим або занадто пафосним. «Живе» авторське слово має

надихати читача, пробуджувати його почуття та емоції, викликати співпереживання, допомогти йому відчувати себе на місці одного з літературних персонажів, дати зрозуміти, що описані події могли статися не лише з обраними людьми, а мають місце в реальному житті, при цьому не втрачаючи емоційності та експресивності.

Сучасні літературознавці урізноманітнюють підхід до вивчення поезики художніх творів, що передбачає урахування автором особистості читача та аналіз саме тієї реальності, яку він відтворює та переживає. Тому для повного осмислення поетичного простору художніх творів важливими є їх тематика та проблематика, система образів, а також роль, яку у їх створенні відіграють художні засоби. Можна виділити декілька факторів, без яких складно досягти високої поезики художніх текстів.

До них належать почуття, в першу чергу кохання. Якщо воно присутнє не лише в лексемах, а є частиною або однією з сюжетних ліній твору, тим чи іншим чином впливає на їх композицію тощо, такі художні твори скоріше вважатимуться поетичними. Кохання може як гармонійно вплітатись у канву твору, так і протиставлятися його чинником, що багато в чому залежить від контексту. Через всю історію європейської культури, а відтак і художньої літератури, проходить кохання, найчастіше головних героїв.

Немає і не може бути єдиного підходу до тієї площини, в якій розвивається кохання у художніх творах. Воно може бути чистим або порочним, розділеним або нерозділеним, реальним або таємним, таким, що схвалюється суспільством, чи, навпаки, засуджується або не сприймається. Важливим є наявність самого концепту кохання у творі, як підвищеного почуття, що здатне зробити людину краще. Поряд з коханням для поетизації твору використовується широкий спектр морально позитивних почуттів: дружба, вірність, батьківська любов, в тому числі і любов з теологічної або патріотичної точок зору.

У художньому творі важливим є стиль автора, який відтворює реальність, що вражає читача, відкриває для нього справжнє життя, дозволяє

реалізувати себе та пережити сильні почуття. У тому випадку, якщо події цієї реальності можуть бути спроектовані читачем на самого себе, дозволяють вирішити назрілі проблеми і ситуації, що мучать його, можна також говорити про неодмінність поетики конкретного художнього твору. Саме вона допомагає читачеві краще зрозуміти та пережити, цілу гаму емоцій та відчуттів.

1.2 Інтерпретаційна парадигма діалогії Марини Гримич «Клавка» та «Юра»

За словами самої Марини Гримич, її першочерговим задумом було створення роману про життя українців у 60-х роках минулого століття, приділивши особливу увагу 1968 року, але в процесі літературної розвідки письменниця все глибше поринала у світ 1940-х років та післявоєнних часів, їх особливостей, що відомі і одночасно невідомі сучасним українцям. Так народився задум, а пізніше і сам роман «Клавка», події якого хронологічно передують тим, що відбуваються в романі «Юра». Таким чином роман «Клавка» став першою частиною діалогії.

Створення романів вимагало від письменниці не лише літературної, а й дослідницької роботи. Окрім великого обсягу роботи з архівними документами, Марина Гримич шукала людей, які змогли б відповісти їй на звичайні побутові запитання, наприклад, що знаходилось на певній міській локації у 1947 році, як мешкали пересічні громадяни у місті, що лише починало відновлюватись, скільки коштував квиток на тролейбус у 1968, які музичні вподобання були у тодішньої молоді, як склалися стосунки в родинях тощо. Прагнення реалістичності було однією з першочергових задач письменниці – вона прагнула створити образ Києва та його мешканців таким чином, щоб читачі різного віку змогли впізнати у творі самих себе та своє місто.

Головною героїнею однойменного роману є дівчина на ім'я Клавка, яка обіймає посаду секретарки у Спілці письменників України. Для полегшення сприйняття читачем реальності 1947 року, коли відбуваються основні події роману, картина світу розкривається саме очима головної героїні. Вона описує бурхливий плин подій та інтриг, у центрі яких постає будинок РОЛІТу, побут сучасних Клавці письменників. Все це відбувається на фоні післявоєнного Києва, а також частково в Ірпені, де концентрується часточка душі приятелів головної героїні, а також її самої, адже їй подобається гостювати в них на дачі.

Поряд з коханням та особистими проблемами Клавки та її оточення Марина Гримич знайомить сучасного читача з подіями, які сьогодні впевнено вважаються історичними. Особливо важливим для авторки було розкрити атмосферу українського письменницького середовища кінця 1940-х років. У зрозумілій формі авторка змогла донести до читачів інформацію про Пленум 1947-го року, на якому відбувся тотальний розгром української літератури. Через цю подію найбільше постраждали такі відомі митці слова, як Рильський, Яновський та Сенченко. Письменниця звиряла будь-яку інформацію з архівними документами, працювала із стенограмою Пленуму 1947 року з метою уточнення будь-яких подробиць. Бо хоча Пленум та його наслідки мали значення для української історії, це питання, перш за все, стосувалося літературного життя, тому підручники або наукові збірки уникали подробиць проведення заходу, описання розмов та зауважень, уникали деталей, що можуть бути не досить важливими для науки, але вагомими для художнього твору.

Сучасні письменники є більш відкритими для своїх читачів, а у середині минулого століття це був закритий світ, до якого міг потрапити далеко не кожен. Це було своєрідне зібрання обраних, адже вважатися письменником міг вважатися лише той, хто був членом Спілки письменників України, куди навіть кандидатом або просто потрапити було не так легко. Такий наратив диктувала комуністична партія, спираючись на слова Сталіна про високу відповідальність письменників та поетів відповідальність – бути «інженерами людських душ». [31]

Письменники тих часів, якщо не знаходились в опалі, мали кращі умови існування, ніж звичайні мешканці столиці. Для них намагалися створити настільки гарні побутові умови, наскільки це було можливим після Другої світової війни, таким чином, щоб кожен мав привілеї, які відповідали його рівню: кімнату або цілу квартиру, стіл в загальному приміщенні або власний кабінет тощо.

Закінчивши масштабну роботу над романом «Клавка», Марина Гримич спочатку відмовилась від продовження, бо така дослідницька робота її втомила. Втім, вже через рік було реалізовано задум роману про події 1968 року. Так з'явилася друга частина дилогії – роман «Юра». У творі описані події, що також виявилися знаковими для українців – посилення тиску владного режиму, втручання КДБ у життя української інтелігенції, що у частині випадків закінчувалось ув'язненнями та репресіями.

Дві частини дилогії поєднуються спільними персонажами. В першу чергу, це сама Клавка, що із дівчини-секретарки перетворилась на дружину поважного діяча, стала матір'ю хлопця на ім'я Юра. Кожен з романів є кроком для пояснення важливостей та складностей процесу становлення української інтелігенції, складнощі формування гуманітарного, творчого середовища. Не зважаючи на те, що діти письменників самі не стають письменниками, вони пов'язують життя з українською мовою та літературою.

Головні персонажі роману «Юра» своїм шляхом вважають отримання таких професій, як фізик, філософ, історик і оперна співачка. Вони вірять у чистоту ідеалів та вважають, що живуть у країні, яка цілком відповідає їх моральним критеріям. Але все змінюється з появою на їх життєвому обрії дисидентів, такого явища, як Празька весна. Не маючи досвіду, юнаки видаються розгубленими, не розуміють, як їм тепер реагувати на навколишній світ.

У романі «Юра» можна прослідкувати за зміною світоглядів української молоді 1960-х. Редактори видавництва «Молодь» вступають у боротьбу із радянською системою за право друкувати твори без втручання цензури. Вони ризикують роботою, посадами, в деяких випадках свободою, вдуваючись до хитрощів, з допомогою яких можна уникнути жорстких обмежень. Письменниця вказує на такі твори, наприклад, «Березневий сік» Івана Чендея, прочитавши якого сучасний киянин може не зрозуміти, через що його забороняли.

Цікавим є те, що у другу частину діалогії в якості персонажу Марина Гримич вводить саму себе – маленька дівчинка у платтячку в горошок, а також постаті своїх батьків – батька Віля Гримича, відомого редактора, перекладача, письменника, та матері Галини Михайлівни, якій присвячено другий роман діалогії.

Головні герої обох романів – етнічні українці, хоча деяких з них не минула русифікація. Письменниця наголошує, що україномовні митці або партійні діячі могли засуджувати так званий націоналізм, влаштовувати суперечки, що переростали у справжнє гноблення певних письменників.

Обидві частини діалогії мають відкритий фінал. У романі «Клавка» такий літературний прийом вже спрацював, і він має продовження. Не завершений остаточно роман «Юра» також в подальшому було продовжено ще однією частиною, що буде розповідати вже про життя онуків головної героїні.

На прикладі романів «Клавка» та «Юра» можна прослідити сучасну рефлексію радянського досвіду в українській літературі. Подібна направленість в Україні є майже не опанованою, незначна частина письменників присвячує свої роботи саме радянській епохи. Можливо, у цьому криються своєрідні штампи, що досталися у спадщину українцям, більша частина яких народилася в СРСР.

Радянська література передбачала описи життя трудящих з позицій пануючої ідеології, а тому не завжди викликала інтерес у потенційного читача. Будь-які прояви індивідуальності авторів творів могли стати покараними у будь-який момент, якщо цензура бачила у них хоча б натяк на загрозу існування радянського устрою. Навіть маючи змогу «приховати» у своїх творах щось цікаве, не всі митці слова радянських часів вдавалися до таких прийомів. Про деякі речі, навіть якщо вони не були забороненими на рівні цензури, просто не прийнято було вести розмови, а тим більше, відображувати їх у літературних творах.

Романи Марини Гримич «Клавка» та «Юра», що становлять діалогію, підкреслюють, що сьогодні яскраве відображення радянського минулого

українців стало цілком можливим. Ці твори не є просто документуванням або спробою відродження радянської епохи, хоча вони є дійсно вдалою спробою демонстрації настроїв та культурної свідомості українців у другій половині ХХ століття. Елементи ностальгії за минулим присутні в обох творах, але це не ностальгія у сенсі: все було добре, доки не розпався СРСР. Навпаки, авторка виділяє всі складнощі перехідних періодів не лише в українській історії, а й у розвитку української літератури. Марина Гримич робить впевнений наголос на акцентах морально-етичного порядку та культурної свідомості персонажів своїх романів. Письменниця підкреслює, що її персонажі, окрім громадського, мають приватне життя, зберігають почуття людяності та не полишають його ні у приватних, ні у професійних стосунках. Щодо ностальгічних проявів у діалогії, слід зробити ще одне важливе зауваження. Часто представники старшого покоління висловлюють почуття прихильності не до історичних подій або станів минулих років, а до свого стану, що відчували у цей період. Тобто ностальгія авторки стосується особистих спогадів років її дитинства та молодості, адже згадка молодих років, здебільшого, є приємною для людини у зрілому віці. Важливим є той факт, що роман «Юра» письменниця присвятила своїй матері Гримич Галині Михайлівні, а постать батька авторки увійшла у «Юру» як персонаж твору.

У романах діалогії відтворюється характеристика епохи комунізму з позицій українки, що живе посткомуністичному суспільстві. Авторка має змогу на власному досвіді спів ставити багато фактів радянського минулого України та сьогодення. Марина Гримич у романах відтворила життя творчої радянської інтелігенції, його вирування на тлі суспільно-політичних особливостей радянського періоду. В той же час, основні акценти авторка ставить на культурні події та асоціації. На думку дослідника Я. Поліщука, цінність діалогії полягає у «своєрідності спроби Марини Гримич «реабілітувати» пам'ять радянської епохи, якщо оцінювати її як всуціль негативну, сіру та профанну» [17].

Письменниця подає характеристики важливих подій з особистої точки зору персонажів своїх романів, що принципово відрізняється від загальноновизнаних історичних аспектів, особливо тих, що були викладені у радянських підручниках. Увагу письменниці притягують такі деталі, значимість яких не окреслювалась ні тогочасними, ні сьогоднішніми літераторами. Романами «Клавка» і «Юра» притаманний неофіційний погляд на події, що відбувалися у світі української інтелігенції. Важливим також є те, що опис подій у романах відбувається під звуженими кутами, що мають чітку направленість. Завдяки цьому у діалогі зачіпаються не загальновідомі проблеми радянського устрою, а такі, що не були відомі широкому колу українців. з проблематикою літературного світу Марина Гримич була добре ознайоmlена, оскільки походила із відомої родини. Такі обставини та події авторка розкриває через призму особистого досвіду знайомих їй людей, в тому числі таких близьких, як члени її родини та їх кола спілкування, а не лише керуючись архівними документами. Літературно-творче середовище, стало для Гримич полем, де вона змогла відшукати оригінальне, не проявлене, людське серед багатьох жорстких принад радянського державного устрою.

Не зважаючи на те, що письменниця зібрала та органічно поєднала багато інформації стосовно партійного впливу на українських літераторів у ХХ столітті, основний акцент робиться на приватному житті героїв романів. Вони формують особисті стосунки, відчувають заздрощі, плетуть кар'єрні інтриги, виявляють і позитивні, і негативні риси людської особистості. Постаті персонажів не є ідеалізованими, у деяких випадках їм притаманні пристосуванство, прислужництво, схильність до пліток тощо.

Марина Гримич у романі «Клавка» відображає життя пересічного радянського письменника, яке, незважаючи на доступ до певних благ радянської цивілізації, виявляється доволі складним. Літератори тих часів мусили постійно підлаштовуватись під правильну партійну лінію, вдаватися до своєрідних маневрів, щоб залишатися «на плаву». У романі відтворено не лише творчі здобутки українських авторів, а й їх суспільну діяльність, що

передбачала створення дріб'язкових, проти моральних учинків, викликаних нечуванним тиском номенклатурної системи.

У романі «Юра» відображене життя української інтелігенції 1960-х років, студентства та їх батьків. Не зважаючи на хрущовську «відлигу» система заборон продовжує своє існування, хоча її вплив на суспільство тимчасово послаблюється. На фоні особистого життя, дорослішання дітей, спаду особистих пристрастей головної героїні, у канві «Юри» спливають суспільно-важливі риси: боротьба за свободу слова в УРСР, настрої мешканців української столиці, передчуття людей можливої війни з Чехословачією тощо.

РОЗДІЛ 2. ПОЕТИКАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ДИЛОГІЇ МАРИНИ ГРИМИЧ «КЛАВКА» ТА «ЮРА»

2.1 Жанрова специфіка та особливості зображення історичної епохи

Жанрова специфіка дилогії «Клавка» і «Юра» до сьогоднішнього дня залишається не дослідженою науковцями в повній мірі. Спробуємо встановити особливості жанру творів, враховуючи їх хронологію. Першим в дилогії Марини Гримич є роман «Клавка» (2019), роман «Юра» сама авторка називає сіквелом, тобто незалежним продовженням попереднього твору. Разом вони складають своєрідну дилогію. Слід зауважити, що у 2022 році вийшов триквел – роман під назвою «Лара», героїнею якої є онука Клавки.

Роман «Клавка» становить своєрідний життєпис його головної героїні, але це не єдина характеристика його жанровості. У художній канві твору дослідники виділяють чимало ознак, характерних до інших жанрів. Найбільша кількість з них таких, що роблять відсил до жанру історичного роману. Сюжет твору побудовано на реальних історичних фактах. Письменниця відразу визначає часові та просторові межі подій, що описуються в романі: «Дія відбувається у Спілці письменників України і в київському письменницькому будинку РОЛІТ у 1947 році, коли відбувся сумнозвісний Пленум, відомий в історії розгромом української літератури» [11,с.1].

В романі відображені події, які відбувалися в реальній дійсності. І це відноситься не лише до Пленуму, а до подій, що були знаковими для повоєнних років. В подальшому у романі «Юра» відбувається аналогічне описання важливих аспектів життя радянської України 1960-х, оскільки романи є художніми, а не науковими творами, в них органічно поєднані достовірні історичні факти та авторський вимисел, на чому і будуються їх сюжетні лінії. Марина Гримич у дилогії застосувала своєрідний художній прийом, що є відносно новим для української літератури. Мова йде про те, коли в художню автори вписують елементи документалістики. За словами

самої письменниці, поєднання художнього та документального є сучасною світовою тенденцією не лише в літературі, а й в кінематографі, образотворчому мистецтві, фотографії тощо. Внесення документальних елементів у художні твори насичує їх цікавими для аудиторії фактами, створює відчуття того, що події, відображені у них були стовідсотково реальними.

Сама авторка романів є ще й докторкою історичних наук, тому для неї природним є те, що художня література може вміщувати наукову інформацію, історично доведені факти. За допомогою документалістики Гримич розкрила перед своїм читачем процеси, що відбувалися в українському письменницькому середовищі другої половини минулого століття, відтворила настрої прогресивно мислячої української молоді.

Історичний характер романів підкреслюють довідки з опрацьованих письменницею документів, що увійшли у тексти творів, архівні відомості, свідчення тогочасних українців. Гримич включає також авторські зауваження, що відображають так звану лінію партії та відношення до неї представників тогочасної української інтелігенції «Нас вчить партія, нас вчить великий Сталін, що без критики неможливо рухатися вперед. І ми, більшовики, партійні і непартійні, ...будемо робити своє основне і святе діло» [11,с.55].

Якщо в романі «Юра» більшість подій відображені суспільно-політична обстановка та настрої суспільства, то у «Клавці» події розвертаються навколо реальної історичної події – Пленуму 1947 року, що увійшов до історії української літератури як час розгрому відомих національних письменників.

Слід зауважити, що обидві частини діалогії містять риси урбаністичного роману. Авторка докладно описує просвіт Києва та Ірпеня, згадуючи знакові для їх мешканців місця. Частина з них залишилась до сьогодні, деякі зникли, або суттєво видозмінилися.

В Києві проходили забудови для представників певних професій, серед яких були і письменники, що мали власні будинки. Частина подій роману

відбувається у такій споруді, що була збудована у 1934 році, що носив назву РОЛІТ – «Будинок робітників літератури». Це дійсно реальний будинок, кількість мешканців якого складала близько ста тридцяти осіб, який знаходився на вулиці Богдана Хмельницького, 68, що в ті часи мала назву вулиці Леніна. РОЛІТ – це складова аббревіатура, що походить від назви «Кооператив «Робітник літератури».

Насправді, РОЛІТ було збудовано після того, як у 1928 році письменники Харкова оселилися у власному будинку «Слово». Перший корпус РОЛІТу було збудовано на вул. Коцюбинського, а події романів відбуваються у другому корпусі, що був розташований на вул. Б. Хмельницького.

Марина Гримич не лише збирала документальні відомості про цю споруду. Письменниця згадувала, що в дитинстві сама відвідувала цей будинок разом з батьком. Характерним є те, що в спілкуванні письменники, не називали будинок РОЛІТом. Панували такі вирази, як «письменницький будинок на Леніна, 68» або «письменницький будинок на Коцюбинського»[31].

Мешканці дому були в різній мірі відомими українськими літераторами. «... мешканці РОЛІТу, українські радянські письменники, всі до одного, з сім'ями були евакуйовані хто в Уфу, хто в Ташкент, хто в Алма-Ату, тоді як в їхніх квартирах упродовж двох років «розважалися фашистські гади зі своїми підстилками». Після визволення Києва від німецьких окупантів славною Червоною армією квартири РОЛІТу перерозподілили заново, і не всім його мешканцям вдалося повернутись у свої довоєнні помешкання» [16].

Звісно, ті, хто жив тут, почувалися в певній мірі, обраними, адже мали окреме комфортне помешкання в Києві, хоч і за різних умов. Життя літераторів проходило ніби у власному, окремому світі, куди не кожен допускався, хоч і мав на те бажання. «РОЛІТ – це як монастир, тільки письменницький, а Спілка – це свого роду каста. Письменники не дуже-то дають стороннім пхати свого носа в їхні справи» .

У РОЛІТі живе старша товаришка Клавки – письменниця Єлизавета Прохорова. У романі «Юра» письменниця відображує те, які зміни відбулися із спорудою протягом двох десятків років: «РОЛІТ їй вдавався великим комунальним письменницьким мурашником, пережитком епохи 1930-х, - затісним, затемним і не дуже зручним для щоденного побуту. Він якось дуже постарів за двадцять років і став старомодним, так само, як і його мешканці. Літературні небожителі перетворилися на літературних пенсіонерів, обросли дітьми, внуками, речами, килимами, книгами» [13].

У романі «Юра» введена ще одна локація київського простору – будинки для молодих авторів, які зображуються на контрасті із будівлею РОЛІТу. «Житловий комплекс на Глібова, звичайно, був не пара «Великим кораблям» – письменницьким помпезним будинкам на Леніна, Червоноармійській та Михайла Коцюбинського, - це були два катерочки: два п'ятиповерхові будинки, кожен на чотири під'їзди. І розташовані вони були поодаль від центру – на Лук'янівці. Але в них була одна перевага: вони були новими» [13].

Події роману «Клавка» відбуваються у Спілці письменників України, яка в 1940-і вона була розташована на вулиці Ворошилова, що сьогодні має назву Ярославів Вал. Нині ця будівля не має відношення до світу літератури. Частина подій відбувається у місті Ірпінь, на дачах письменників або у Будинку творчості. Такі заклади були радянськими надбанням – за містом, у природній привабливій місцевості будувалися комплекси на кшталт домів відпочинку, де митцям легше було б створювати свої шедеври. Подібні заклади мали не лише діячі літератури, а наприклад, науковці або кінематографісти.

Секретарка Спілки письменників Клавка проживає не в РОЛІТі, який, очевидно, не підходить їй за статусом. Вона мешкає неподалік від нього, місті історичної забудови Києва, що носить назву Афанасіївський Яр. Вона живе в комунальній квартирі в напівпідвальному поверсі колишнього прибуткового будинку. За часів дитинства дівчина жила в цьому ж домі, але на поверсі, що

знаходиться вище у більш привабливих умовах. Втративши внаслідок втручання радянського режиму рідних, дівчина втратила і право на власне житло. «... події тридцять сьомого, про які Клавка забороняла собі навіть згадувати, відібрали у неї спершу батька, одного з провідних інженерів «Ленінської кузні», а згодом і матір, лишивши доньку на руках бабусі та дідуся. Тоді ж і понизився їхній житловий статус від панських апартаментів до напівпідвальної кімнатки, слава богу, в цьому самому будинку і з виходом на сонячний бік... Люди, які в 1937-му вселилися в квартиру Блажкевичів на третьому поверсі, трохи затрималися з поверненням з евакуації. Скориставшись цим, Клавка якось уночі разом з дядь-Гаврилом перетягнула старі батьківські меблі до себе вниз» [11].

І письменники, і Клавка, полюбляють відвідувати так званий Євбаз – Єврейський базар – колишню головну торговельну локацію Києва, на місці якої знаходиться сучасна площа Перемоги. Сама письменниця в дитинстві також мешкала недалеко від цієї місцевості. Приятель її батька, письменник Юрій Чикирисов, письменник, написав дві книги, присвячені 1940-м рокам: «Шпана з Євбазу» та «Шпана з Євбазу. Комуналка». Письменниця використовувала їх, як довідники, частину матеріалу вона пригадувала з розповідей рідних або літніх киян, що пам'ятають часи існування цього базару, що дійсно був місцем не лише торгівлі, а й зустрічей людей, своєрідним розважальним центром, уособленням життя місцевих мешканців.

Євбаз був просторовою київською локацією, що знаходилась між вулицями Глібова, Тургенєва, Золотоустівській, Дмитрівській у районі, що називався в народі Солдатською Слобідкою. Це не був респектабельний район Києва, а звичайні дворики біля невеликих будиночків, побудовані без дотримання правил архітектури. Такі прохідні двори граничать із великим простором для торгівлі, де окрім базарних рядів, розташовується велика кількість крамничок, комісійних магазинів тощо. Євбаз після Другої світової війни став своєрідним місцем спілкування киян.

«Євбаз кипів, як густий борщ у каструлі. Прогулянка по ньому заміняла Клавці денний кіносеанс. Окрім необхідних у щоденному побуті речей, тут продавали багато «буржуазного непотребу»... Вона починала огляд базарних рядів з кінця і човгала своїми зношеними черевиками аж до їх початку. Не вона сунула вздовж нерівних, хаотично вилаштуваних рядів – це вони перед нею рухалися безкінечним різнобарвним конвеєром. Час від часу вона поглядом його зупиняла: коли в очі впадало щось симпатичне чи незрозуміле, що гачком зачіпало її увагу, вона зупинялась і могла довго стояти й розглядати річ, крутити її в руках, спілкуватися з нею і мріяти, що, коли в неї будуть гроші, вона обов'язково витратить їх на такий непотріб. Ось, скажімо, настільна лампа у вигляді папуги-какаду. Кому вона зараз може здатися? Тут хоч би наїстися. Невже хтось спокуситься нею? Клавка перевернула лампу і побачила, що річ трофейна, з Німеччини, і дуже непрактична: ця прекрасна потвора займає піввалізи, це ж скільки маленьких фарфорових фігурок пастушків і пастушок можна було б замість неї привезти! А мереживних серветок чи фіранок, виплетених дбайливими руками бездоганних німецьких господинь? Іще більше!» [11].

Головна героїня не стільки купляє на Євбазі необхідні їй речі, скільки відпочиває та мріє у вільний від роботи час, роздивляючись весь крам, що принесли продавці на прилавки: «...біноклі, калейдоскопи, морські мушлі, грамофон, кришталеві вази та попільнички, нікельований самовар, мідні та срібні підсвічники, карафка з червоного скла, сифон для газованої води, статуетки з бронзи й мармуру, вазочки і шкатулки з оніксу, ляльки-японки в кімоно, важке чорнильне приладдя, синя скляна пляшечка з пульверизатором для одеколону, альбом для фотографій у шкіряній обкладинці, копилки-скарбнички, мідні ручки від дверей та вікон, старі листівки. Словом, мотлох, або, як кажуть на Євбазі, хлам. Була б її воля – загребла б усе, не торгуючись, усі ці речі! І сиділа б вечорами, обмацувала їх руками, пожирала очима, нюхала їх, спала б із ними» [11].

Євбаз знаходить своє відображення і в «Юрі», не стільки у вигляді місця для торгівлі, скільки у виді метафізичного простору, де залишився дух часу. На думку письменниці, у людей залишилися звички не просто відвідувати певні місця, а й користуватися послугами кравчинь, перукарів, чистильників взуття, що працювали у цьому колоритному місті. Побут РОЛІТу частково був списаний авторкою із власного життя, що в дитинстві мешкала з батьками, які мали відношення до літератури, у подібній будівлі на вулиці Коцюбинського. Також із особистих спогадів в роман потрапили деталі про те, як вели торги в місті, характер продавчинь, стосунки киян із вуличними музикантами, чистильниками взуття.

В романі «Юра» Марина Гримич виводить нові локації Києва. Наприклад, головна героїня Клавка, живе з чоловіком – номенклатурним діячем – у просторій квартирі, що знаходиться у відомчому будинку одного з елітних районів столиці – Печерського. Клавка працює у видавництві «Молодь», де в ті часи керівну посаду займав В. Гримич – батько письменниці.

Багато із згаданого Мариною Гримич у романі «Клавка» сьогодні перетворилось на об'єкти київської міфології: той самий Євбаз, річки Почайна та Либідь. Вони залишилися існувати у старих документах та пам'яті людей, а письменниця змогла їх відновити у першій частині діалогії.

У «Юрі» з'являються такі просторові локації, що потребує дух часу. Наприклад, Юра – представник прогресивної київської молоді, тому з друзями вони відвідують київські заклади громадського харчування. До того ж сама Клавка відвідує зрідка такі місця: «Так, модний ресторан «Метро» над станцією «Хрещатик». Там сучасно і без бюрократичної стилістики «України» і «Ленінграда». Але надто великі зали. На 800 чоловік. Там не поговориш. Може, «Динамо»? Ні, Клавка туди не хотіла. Це улюблений ресторан Бакланова, вона там не зможе розслабитися. «Столичний»? Теж порівняно недалеко, але Прохорова його терпіти не може через панно із зображенням Кремля в головному залі: «Я ж хочу чарчину випити в ресторані, а не на Красній площі» [13].

У тексті обох романів авторка показує київський простір не лише у виді пафосних закладів, а й просторів, де любляють проводити час персонажі діалогії. Вони блукають київськими вуличками, прогулюються по бульварах, вибираючи ті місця, що припадають їм до душі: «Він спустився сходами, а потім перетнув вулицю Володимирську й опинився в університетському парку. Вже встигли прочистити доріжки до Тараса Григоровича, а от змести сніг з його голови не було кому, а можливо, він і сам того не хотів, бо так грівся» [13].

Описи Києва настільки теплі та яскраві, що навіть людина, яка знає столицю лише заочно, відчує неперевершений дух цих місць. На основі описів київського простору 40-60-х років минулого століття можна здійснити прогулянку сучасним Києвом: «Будівлі і старий кленово-каштановий парк на території обсерваторії випромінювали космічний спокій буддистського високогірного монастиря, хоча всередині – Юра здогадувався – вирували наукові пристрасті. Все тут було старосвітським, допотопним, лише подитячому радісним був купол для рефрактора-астрографа. Він нагадував велетенське яйце, яке відклав інопланетянин з космосу» [13].

В обох частинах діалогії відображене місце Ірпінь. Там знаходився Будинок творчості письменників, де відпочивали та працювали українські митці слова, а також їхні власні дачі. З Ірпенем у персонажів твору пов'язані теплі спогади, це місто асоціюється із станом духовного спокою.

В обох частинах діалогії простежується і любовна сюжетна лінія, яка також зумовлює неоднорідність жанрової приналежності романів. Не зважаючи на складні повоєнні часи, голод та розруху, у людей виникають почуття одне до одного. В першу чергу, письменниця приділяє увагу особистому життю Клавки, яка волею долі опиняється у своєрідному любовному трикутнику: вона сама, молодий талановитий Баратинський та секретар ЦК Бакланов, що пропонує героїні стати його дружиною. У першій частині письменниця залишає загадку: кого обрала головна героїня? Хоча вже з перших сторінок «Юри» стає відомо, що жінка одружилася з Баклановим, а

головний герой сіквела – їх син. У другому романі ця любовна історія має продовження. Баратинський, який також одружився свого часу, повідомляє Клавку, що їх діти почали зустрічатись.

Історичні події, що відображені у диалогії, відтворюють життя радянської України ці часові періоди. Історичною подією, під гаслом якої формується сюжетна лінія першої частини диалогії є Пленум СРПУ 1947 року, який гостро розкритикував діяльність українських письменників, ставлячи під загрозу не лише можливість їх роботи і праці, а й перебування на волі. «Взагалі в Спілці напруга трималася ще з минулого, 1946 року, серпень і вересень якого без будь-яких вагань можна було назвати «чорними». Спершу в Москві 14-го з'явилася постанова про «Звезду» і «Ленінград», потім, як грім на голову, у Києві 24 серпня – Постанова ЦК КП(б)У «Про спотворення та помилки у висвітленні історії української літератури в «Нарисі історії української літератури». Треба було негайно реагувати, тож 27–28 серпня Президія Спілки терміново скликала загальні збори письменників Києва з питань ідеологічної роботи. Що там творилося, Клавка навіть не хоче згадувати. Склалося враження, що всі просто зірвалися з цепу. Найбільше дісталось Рильському. Він тоді був Головою Президії Спілки. І тільки-но всі почали оговтуватися після тих зборів, аж тут – 4 жовтня – ще дві постанови ЦК КП(б)У «Про журнал «Вітчизна» і «Про журнал сатири і гумору «Перець» [11].

На думку дослідниці Ю.Кислої, першочерговою роллю Пленуму було встановлення жорсткого контролю партійного контролю за репрезентацією радянської сучасності у творчості українських письменників, слідкування за тим, щоб вони надавали читачеві лише таку інформацію, що влаштувала б КПРС. Недотримання партійних настанов письменниками автоматично передбачало їх всезагальний осуд і, фактично, вигнання зі спільноти. Такі заходи не лише позбавляли їх змоги творити, а й заробляти гроші для існування, можливість вільного вибору робочого місця, потрапляння під тиск однодумців тощо. У такій атмосфері головна героїня зробила свій життєвий

вибір розумом, а не серцем, ставши на бік врівноваженого партійного діяча Бакланова замість неврівноваженого молодого Баратинського.

Історичні моменти проявляються не лише у описах подій, що відбуваються в країні, вони пронизують життя героїв роману. Так Марина Гримич відображає післявоєнний рівень життя звичайних людей: велика кількість скалічених та інвалідів, які виявилися практично непотрібними тій державі, за яку вони втрачали життя та здоров'я. приголомшливою, наприклад, є сцена з примусовим вивозом інвалідів з Києва, свідком якої стає сусід Клавки. Важке матеріальне становище неодноразово згадується і самою героїнею: «... Клавка працювала секретаркою у Спілці ще з 1944 року, коли СПРУ переїхала з Харкова в Київ, спершу на посаді машиністки з окладом 350 карбованців, а згодом – на посаді секретаря з окладом 400 карбованців. Таку саму зарплату, наприклад, отримував бухгалтер (не головний, у того був оклад аж 900 крб.)» [11].

У романі «Юра» письменниця демонструє нові моральні переконання, що змогли сформуватися в українському суспільстві під час так званої хрущовської «відлиги». Смерть Сталіна у 1953 році викликала резонансну реакцію серед населення СРСР. Люди отримали відносну свободу, але не знали, що з нею робити. В умовах тимчасом лібералізації гуманістичні цінності, щоправда, у невеликій кількості, наприкінці 1950-х років почали проникати в Україну. Це стало поштовхом для формування критичного ставлення до реальності серед представників творчої інтелігенції та прогресивної молоді. З 30-х років минулого століття в українській культурі напрямок соціалістичного ідеалізму впевнено витіснив інші, займаючи домінуючий статус. Національна складова штучно нівелювалася, чому активно сприяли масові репресії, голодомор 1932-1933 років, надсаджуючи радянські пролетарські настрої серед українців. У другій половині 1950-х років в українському мистецтві спостерігався тимчасовий період спаду владного тиску. Саме він пояснює природу шістдесятництва.

Визначальною особливістю цього часового періоду стало те, що українська інтелігенція позбулася страху покарання за «неправильні» думки, вільнодумство та відхилення від радянських постулатів, зробивши рішучі кроки уперед. Перспективні молоді люди, що мали креативні погляди на життя, змогли відтворити їх у мистецтві. Під сувору завісу соцреалізму та сталінського ампіру змогли проникнути фольклорні, романтичні, етнографічні мотиви. В цей період серед представників інтелігенції поширювалось твердження про «соціалізм із людським обличчям». Воно передбачало припинення втручання партійної системи у мистецьке життя, подолання прірви між радянською та західною культурами, визнання пріоритету прав людини. Представники різних напрямків, а не лише мистецтва, стали приділяти увагу питанням, що стосувалися розвитку національної культури. Першочерговим завданням вони бачили відновлення української історії та захист української мови, популяризацію здобутків української літератури й мистецтва, як серед українців, так і за межами СРСР, усунення впливу соціалістичного реалізму на українське мистецтво.

У другій частині діалогії Марина Гримич охопила період так званого кінця лібералізму – і радянського, і українського, що закінчився на початку 1970-х. Сама ж авторка називає 1968 рік роком ганьби, яку відчували не лише українці, а й всі мислячі громадяни СРСР. Всі ідеї свободи та гуманізму отримали справжнє фіаско, крахом закінчились сподівання на побудову радянської демократії.

2.2 Тематичний зміст та проблематика діалогії

У діалогії Мариною Гримич представлено відтворення образу радянської дійсності. Тематика кожної частини, у першу чергу, стосується життя представників покоління молоді, характер та світогляд яких формується у певний проміжок часу, на тлі історичних подій, а також своєрідної реалізації їх в суспільстві.

У романі «Клавка» описується доля покоління повоєнної молоді, що, не зважаючи на здобуток перемоги, не відчуває полегшення через посилений тиск з боку радянської системи. У цей період продовжуються сталінські чистки та погроми, що формують гнітючу атмосферу нетерпимості й агресії, народжують у людей страх покарань та репресій.

Більшість членів суспільства, незалежно від їх соціального статусу, перебуває під впливом такого страху. Кровопротитна війна з її трагічними наслідками не змінила ставлення влади до пересічних громадян. Виживши у воєнному лихолітті, представники післявоєнних поколінь не позбавилися відчуття страху. Побоювання за життя змінилися жахами голодних років: «Але після минулорічного голоду і холоду рука не піднімалася купувати щось неістівне і «невдягальне». Аж згадувати моторошно». До того ж радянська влада не збиралася втрачати контроль над своїми громадянами. В таких умовах збереження власної ідентичності стає доволі важкою справою.

Одна з сюжетних ліній роману «Клавка» представляє собою своєрідний життєпис головної героїні, інша представляє собою опис подій, що відбуваються в українському літературному середовищі. Ці дві лінії тісно переплітаються між собою, адже складна літературна ситуація України

повоєнних літ представлена очима молоді секретарки Спілки письменників. Поряд із звичайними інтригами на кар'єрних сходах та любовними пристрастями, що нерідко відбуваються у мистецькому середовищі, вирують події пов'язані із брудними суперечками, підлим ставленням, тиском владної машини.

У першій частині діалогії це відображає внутрішній світ дівчини Клавки – скромної секретарки, котра мешкає в комунальній київській квартирі. Вона доволі відверта, тісно спілкується зі звичайними людьми, які є її сусідами, друзями та знайомими. Клавка підтримує дружні стосунки із поетесою та письменницею Єлизаветою Прохоровою, намагаючись зберегти її прихильність. Завдяки Прохоровій Клавка обізнана у плітках, подіях та інтригах, що відбуваються у середовищі митців слова. Натомість вона сама повідомляє подрузі ту інформацію, що почула під час роботи у Спілці письменників.

Клавка дивиться на представників влади, керівництво Спілки знизу вгору, здебільшого просто спостерігаючи за їх діями, але не занурюючись у них. Дівчина поверхово має уявлення про закони й звичаї цього середовища, набуваючи певного досвіду у різних робочих ситуаціях. Владні втручання у життя Спілки зачепили і саму Клавку: «Та й із Максимом Тадейовичем завжди було затишно. Але в листопаді 1946-го прийшло нове керівництво, і її делікатно попросили звільнитися за власним бажанням, щоправда, з виплатою компенсації за 24 дні невикористаної профвідпустки. Ясно, що кожен керівник хоче мати біля себе «свою людину», Клавка не ображалася. Але, як на зло, саме зима 1946–1947 років виявилася страшенно голодною і холодною. Вживали, як могли: дядь-Гаврило попервах підстрілював з рогатки голубів і горобців, Емма Германівна своїми музикальними пальчиками общипувала їх, а Клавка варила з них бульйон. Але скоро таких умільців, як дядь-Гаврило, побільшало: основну конкуренцію становила шпана з Євбазу, тож скоро в окрузі Афанасіївського яру зникли всі птахи» [11].

Дівчина розуміє, що без роботи не виживе не лише вона, а й її бідолашні сусіди. Клавка згодна на все, аби поновитися на роботі. Вона сумує за Спілкою, тому піддається на вмовляння сусідки звернутися по допомогу до Бога: «Вони з грудкою воску — це все, що вони мали і могли пожертвувати на церкву, — прийшли до батюшки Євлампія, той хвилин десять перешіптувався з Еммою Германівною, після чого вона імпульсивно схопила за руку Клавку і сказала, що їм треба обов'язково потрапити в київські печери і помолитися святому Антонію, який повертає загублені речі, тож поверне і втрачену роботу. Зимову дорогу пішки до Печерської Лаври сліпа жінка витримала мужньо. В самі печери вони не потрапили, але Емма ревно молилася при вході до них... Емма з Клавою опинилися на монастирському обіді з гарячим капустаком і сухарями з чорного хліба, під час якого з'ясувалося, що в церковній традиції святих Антоніїв кілька, і той, що повертає загублене, — це зовсім інший, не з Печерської Лаври» [11].

Повернувшись додому, Клавка дізналася із здивуванням, що її шукає Олександр Євдокимович, оскільки взята на її місце секретарка не виконує своїх обов'язків, робить багато граматичних помилок, втручається туди, куди не треба. Так дівчина повернулася на роботу.

На такому тлі гарно вимальовується спроба авторки показати матеріальну нерівність, що мала місце в СРСР. Люди жили в дуже контрастних умовах, що стосувалось представників різних прошарків суспільства. Ті, що мали контролювати свідомість громадян, самі нерідко опинялися під чийось контролем.

Якщо проаналізувати роман «Клавка», то стає помітним, що не всі письменники мали однаково гарні умови існування. Розподіл на «свій/чужий» не оминув радянської державної системи. Навіть у такому середовищі, де мешкають представники літературної України, такий поділ яскраво виражений. Мешканці РОЛІТу перебувають у різних умовах: квартири розподілялись «по заслугі», тому одні живуть у доволі пристойних помешканнях, а інші мали пробивати стіни чи ставити перегородки,

тіснитись у невеликих кімнатах. Це сприяло виникненню нових кімнат у будинку письменників: «...Естер, звільняючи свою квартиру, придумала план, достойний Остапа Бендера: Льоня Вишеславський пробиває стіну між квартирами №1 і №2, і так квартира №1 з двокімнатної перетворюється на однокімнатну, туди селять Михайла Стельмаха. А Вишеславські тепер мають не одну кімнату, а дві» [10, с. 13].

У будь-якому випадку, письменники жили в умовах набагато кращих, ніж тисячі пересічних киян. Наприклад, будинок, у якому мешкала Клавка, мав дві сторони, на одну з яких майже не попадали сонячні промені. Світ її квартирки у напівпідвальному приміщенні видавався молодій жінці стороннім, чимось чужим. Він не давав відчуття безпеки, заспокоєння, душевного затишку. Клавка набагато краще почувала себе у квартирах мешканців РОЛПТу, де вона мала змогу через свої знайомства познайомитись із життям, набагато забезпеченим, ніж її власне. До кінця Клавка не розуміла, що така ідилія затишку і матеріальних благ у РОЛПТі теж була ілюзорною.

Клавка не просто влаштовує власне життя. Під час трудових буднів вона бачить поведінку очільників Спілки письменників. Дівчина розуміє, що діячі змушені обмовляти самі себе, каятися в «ухилах» та «помилках», яких насправді не вчиняли. Все це відбувається через нещадний тиск партійної критики. Клавка неодноразово відвідує ідеологічний відділ ЦК Компартії УРСР, який лякає та пригнічує молоду секретарку.

Сфера комуністичної номенклатури тісно влітається в життя головної героїні. Сюжетна лінія побудована на основі інформації, яку Марина Гримич знайшла у архівних документах Спілки письменників, та в подальшому цитує. Також авторкою застосовані матеріали, які стосуються скандально відомого Пленуму правління Спілки письменників 15–20 вересня 1947 року. Українські письменники відчули травлю з боку влади, звинувачення у «буржуазному націоналізмі», вимоги самоосуду та наговорів. Максима Рильського та Юрія Яновського вимусили також здійснювати самообговор. Значна частина українських письменників також були втягнуті в атмосферу нетерпимості й

агресії, але подібна ситуація стала шоком для багатьох представників літературного світу.

Всі ці події внесли справжню смуту в літературне середовище. Частина митців зберегла своє обличчя. Проте, їх було значно менше тих, які під тиском страху йшли на підлість та обмови. Час диктує певні умови, накладаючи поведінкові схеми на головних героїв роману.

Серед проблематики першої частини діалогії можна виділити наступні аспекти:

- налагодження особистого життя головною героїнею;
- молододю дівчиною у повоєнному Києві, яка не зважаючи на симпатичну зовнішність та престижну роботу, вважає себе старою дівою у віці 26-ти років;
- життя представників світу української літератури наприкінці 1940-х років з усіма таємницями та драматичними подіями, що відбуваються у Спілці письменників і в РОЛПТі;
- особисті проблеми інших персонажів твору у світі історичної епохи, яку відображено в романі.

Роман «Юра» переносить читача в 60-і роки минулого століття, розповідаючи про життя молоді – покоління сина Клавки та Бакланова. Діти тих, хто був представником молоді у 1940-х змінили ідеологічні акценти в особистому, і в суспільному житті. Головним персонажем роману є Юра, у творі також яскраво відображено життя його ровесників. Вони спілкуються тісним дружнім колом, називаючи себе «серця чотирьох», як у популярному радянському кінофільмі.

У цій частині авторка менше уваги приділяє життю літературних діячів. Літературні справи не є домінуючими у житті молодих людей. Клавка працює в «Молоді» редакторкою, але її чоловік не має відношення до цього. У творі до деталей точно виписані моменти життя, що стали знаковими для 1960-х років: описується прем'єра культового фільму Сергія Параджанова «Тіні забутих предків», протести, які виявляли представники мистецтва проти арештів. У романі згадуються блискучі твори Григора Тютюнника, що

набирали популярності в ці часи, а також Івана Чендея, Євгена Гуцала, новаторські переклади Миколи Лукаша.

Сюжетна лінія твору «Юра» побудована навколо життя родини головної героїні, її високопоставленого чоловіка Бакланова та сина Юри. Серед головних персонажів можна виділити Юру та саму Клавку, що окрім роботи у видавництві «Молодь», присвячує багато уваги домашньому господарству, опанувавши роль дбайливої матері та уважної дружини. Родина мешкає в елітній багатоповерхівці на Печерську, їх сусідами є представники владної верхівки радянської України.

Серед кола спілкування родини трапляються представники тих суспільних груп, що пригнічували діяльність українського літературного середовища: чиновники, партійні діячі, працівники КДБ тощо. Їх стиль життя та побутові умови не є типовими для тогочасного Києва. Він не знайомий звичайним людям, має багато особливостей. Проте, ліберальні ідеї притаманні і представникам такого прошарку суспільства, не зважаючи на страх, який все ще володіє людьми, провідні думки знаходять ґрунт для розвитку.

У другому романі діалогії письменницею відтворено настрої кількох соціальних груп радянського суспільства. Світ культури та мистецтва – це професійне оточення Клавки – редакторки. Вона значно піднялась по кар'єрних сходах, обійнявши таку важливу посаду у провідному республіканському видавництві «Молодь». По роботі жінка спілкується із багатьма радянськими письменниками, які мають намір видати свої твори, зустрічається з культурними діячами.

У професійній діяльності Клавка робить значні успіхи. Це вже видно з того факту, що вона стала редактором «Молоді», починаючи з роботи секретаркою у Спілці письменників. Жінка має гарний естетичний смак, добре відрізняє літературу від графоманства. Вона дійсно намагається своєю діяльністю приносити користь українській літературі. Інколи Клавка вдається до персональних оцінок і суджень, відходячи від банальних шаблонів. Вона прагне обминути рамки соціалістичного реалізму при виборі літературних

творів. Таку лояльність вона передає і своєму синові, чому її чоловік також не суперечить.

Особисте життя Клавки також належить до тематики роману «Юра». Її подружнє життя виявилось спокійним, але як зауважує сама жінка, «стерильним», воно позбавлене пристрастей, яких ще потребує душа. Клавка сумнівається не лише у почуттях чоловіка, а у його намірах. У кожному його вчинку вона бачить натяк на імовірний натяк Баканова на розлучення з нею: «Чого це раптом він запобігає переді мною?» – подумала Клавка.

- Ти такий сьогодні уважний до мене, почала вона. – Неначе зібрався розлучатись! – пожартувала.

- «Хванчкара», твоя улюблена! – замість відповіді поставив він перед нею вино на стіл.

«Невже вгадала? – подумала Клавка. – Запобігає, щоб розлучення відбулось без скандалу, по-тихому?» [13].

Бакланов заспокоює жінку, але все не так просто. На Клавиному обрії знову з'являється Баратинський – письменник, колишній претендент на її руку. Спочатку вони зустрічаються у видавництві. Потім Клавка бачить його у Будинку творчості в Ірпені. Виявляється, що він живе там, адже його сімейне життя дало тріщину. У Будинку відпочинку Клавка на мить розуміє, що має почуття до цього чоловіка. Але в розмові з друзями дізнається, що він брав участь у написанні доносів про своїх колег, у цьому сам дізнається, не вважаючи, що у цьому є щось погане.

Юра є не зовсім типовим представником молоді 60-х років, адже він виходить не з простої робітничої родини, тому має набагато більше уявлення про блага та пільги, якими можуть оперувати діти комуністичної номенклатури. Вони мають тепличні умови життя й побуту, порівняно зі своїми ровесниками. Проте, це не заважає Юрі та його друзям займатися активними пошуками себе. Студенти виявляють, що обмежувальні лінії тогочасного радянського режиму стосуються їх також, не зважаючи на привілейоване для радянського громадянина походження. Радянська влада має

намір контролювати кожного громадянина СРСР, при чому їй в значній мірі вдається це робити. Поринувши у вирій життя, Юра та його друзі дізнаються, що правда, яка міститься у гаслах пропаганди, такою не є насправді. Комуністичний режим вдало маскує свою сутність, приховуючи всі вади, які є в ньому насправді.

Втім, молоде покоління 60-х років відрізняється від покоління їх батьків. Його представники відчують набагато більше свободи. Вони вільно переміщуються містом, відвідують ресторани та кафе. Вони прослуховують популярні музичні шлягери «На долині туман», «Черемшина» тощо. Така вільність, хоч і є відносною, становить реалії епохи 1960-х.

Серед проблематики роману «Юра» можна виділити:

- особливості життя і побуту представників комуністичної номенклатури;
- особисте життя Клавки та Юри;
- суспільні суперечки, які породжуються подіями кінця 60-х років, що в подальшому приведе до посилення тиску радянського режиму.

Особливість романів «Клавка» і «Юра» полягає в тому, що вони спочатку не задумувалися письменницею, як діалогія. «Юра» став логічним продовженням «Клавки», у чому є певний символізм, адже в системі образів він є її сином. На думку Марини Гримич, успіх роману «Клавка» ніби каталізував появлення на світ «Юри».

У діалогії письменниці вдалося ефектно відтворити процес переймання досвіду поколіннями, що став однією з виразних ознак 60-х років. Хоча при цьому не обходиться без конфліктів, хоча мова не йдеться саме про конфлікти батьків та дітей. У цей період народилося та проходить процес становлення не просто нове покоління, а нова суспільна ідеологія. Більш вільні у своїх судженнях люди приходять на зміну представникам сталінського тоталітаризму.

В той же час, відбувається не стовідсоткове змінення свідомості. Проголошуючи моральні цінності, збіжні з християнськими заповідями, молодь не відкидає ідей соціалізму. Пригнічення індивідуальності перестав

бути першочерговою проблемою. До того ж герої роману «Юра» мають доступ до багатьох благ, які не знайомі їх ровесникам.

Батьки їх, не зважаючи на певну лояльність, відносяться скептично до проявів шістдесятництва та його представників. Критикуючи молоде покоління, один з очільників українського КДБ Боровий звинувачує молодих у двоєдушності та лукавстві: хочуть, аби їх сприймали борцями, а тим часом прагнуть робити кар'єру [19, с. 48]. Тобто Марина Гримич трактує 1960-ті не як перелом, а як підготовку до перелому в українському суспільстві, що відбудеться наприкінці 80-х – початку 90-х років в українському суспільстві.

2.3 Система образів: особливості характеротворення

Системи образів двох романів мають і спільні, і відмінні літературні постаті. Перш за все, слід зауважити, що обидві частини дилогії поєднуються спільними героями – Клавкою, а також представниками кола її спілкування, що передбачає і трудові, і особисті контакти. Романи «Клавка» і «Юра» комплексно розкривають процес становлення української інтелігенції, а також гуманітарних та творчих процесів, що відбувалися у цей складний період.

В образних системах романів присутні як відомі особистості, переважно письменники та діячі культури, а також вигадані персонажі. За зауваженням авторки, наявність серед персонажів творів реальних осіб створило певний художній та історичний фон, на якому легше було репрезентувати вигаданих героїв. Такі постаті, здебільшого, також не є цілковитим результатом авторського задуму. В тій чи іншій мірі, вони мають прототипів або ж уособлюють риси реальних людей. Ці персонажі є збірними образами, сконструйованими Мариною Гримич із портретних характеристик відомих їй людей. Головними образами в дилогії можна назвати постаті Клавки та Юри. Всі інші персонажі відносяться до другорядних та епізодичних героїв творів.

Більш вагому роль в образній системі романів займають вигадані письменницею персонажі. Головна героїня обох романів – жінка на ім'я

Клавдія Блажкевич, яку письменниця називає Клавкою. На початку першої частини стає очевидним, що вона сирота, донька так званих «ворогів народу», якій вдалося вціліти у Другій світовій війні та повернутися до Києва. Вона оселяється в тому ж самому будинку, де до часів арешту її батька родина займала поверх. Зараз Клавці залишилася для життя невелика кімната, куди вона змогла перетягнути з підвали батьківські меблі.

Ім'я головної героїні авторка винесла у заголовок першої частини діалогії. У цьому образі Марина Гримич намагалася відтворити найпоширеніший тип радянської жінки. Тому постаті Клавки притаманні стереотипи радянського суспільства. Ім'я Клавдія в Україні набуло популярності у першій половині ХХ століття. Таке типове ім'я має підкреслювати те, що героїні роману не має ніяких видатних рис, які б виділяли її з натовпу. Вже через десятиліття популярність імені, підсилена виступами на фронті відомої співачки Клавдії Шульженко, пішла на спад.

Письменниця не надає точних портретних характеристик головної героїні. Читач може лише здогадуватись зовнішність, зріст, фізичні особливості Клавки. Письменниця зумисне наголошує на тому, що Клавка звичайна. При знайомстві з героїнею письменниця відразу демонструє її моральні якості. Клавка – добра, співчутлива, милосердна, доволі сором'язлива. Вона працює секретаркою у Спілці письменників, що є доволі непоганим місцем роботи, особливо для повоєнного Києва. Але жінка не бачить у своїй роботі чогось незвичайного, не користується ні знайомствами з великою кількістю відомих письменників, ні перевагами, які вона може від цього отримати.

Клавка намагається створити уявлення родини, якій їй не вистачає. Жінка щиро піклується двох сусідів по комуналці похилого віку. Ці другорядні персонажі зустрічаються лише в першому романі: безногий дядь-Гаврило – інвалід війни та сліпа Емма Германівна – колишня шляхтянка. Вони перебувають на самому узбіччі радянського життя, окрім Клавки, ніхто про них не турбується. Всі живуть у напівпідвальному приміщенні на ті копійки,

що можуть заробити у таких складних умовах. Побут їх доволі скупий, і активне втручання Клавки – це, по суті, єдина змога для них вижити: «Вдома на Клавку нетерпляче чекали дядь-Гаврило й Емма Германівна. Це була її «названа» сім'я. Пиріжки вичахли, і вона розігріла їх на чавунній сковорідці з пересмаженою соняшниковою олією. Їли маленькими шматочками, ретельно розжовуючи і смакуючи. Дядь-Гаврило виклав і свій заробіток – трійко яєць. Клавка сховала їх у банку, загорнувши у шматочки газети. Вже вкотре повторюється ця сцена на кухні: Емма Германівна розповідає, як у далекій юності молодий кадет зробив їй пропозицію, вона йому відмовила і він покінчив життя самогубством, – а дядь-Гаврило їй вторить своїм скигленням. Але ніхто не підводиться і не йде до себе в кімнату. Це вже як ритуал. Його треба пройти від початку до кінця»[11].

Однак, Клавку не можна назвати ідеальною. В її постаті розвинуто багато комплексів, вона хоч і грамотна, але освіти їй не вистачає. Молода жінка залишається багато у чому інфантильною, її лякає доросле життя, хоча в цьому відчувається вплив часу подій в романі. Важливим також є те, що Клавка ніби намагається залишитись в підлітковому віці, якомога довше не ставати жінкою в психологічному сенсі. У свої двадцять шість років вона вважає себе «старою дівкою», не маючи ні досвіду спілкування з чоловіками, ні статевих стосунків. У другій половині 1940-х років в СРСР різко скоротилася кількість чоловіків через втрати під час війни. Вважаючи себе негідною чоловічої уваги, Клавка мріє потратити зайві гроші, якщо вони з'являться, на німецьку трофейну лампу у вигляді какаду. Хоча у неї промайнула думка, що краще було б придбати черевики або відріз тканини на нове плаття, але жінка не бачить сенсу купувати обнови. Клавка живе дуже скромно, грошей вистачає лише на підтримання життєвого мінімуму, тому не має змоги модно вдягатися. Вона вдається до перешиття старого одягу своєї матері, намагається щось купити на ринку тощо.

Головним героєм роману «Юра» є син Клавки і Олександра Бакланова. Спочатку роману юнак постає перед читачем, як представник прогресивної

молоді 1960-х. До того ж, маючи впливових батьків, Юра не відчуває багатьох проблем його ровесників. Він навчається в Київському університеті, отримує почесну та відповідальну посаду комсорга, що було одним із бажаних кар'єрних кроків представників суспільної еліти того часу. Втім, Юра не скоює вчинків, які можуть викликати засудження. Не зважаючи на доволі високий рівень життя, можливість відвідування розважальних закладів, поїздок на дачу на пікніки, хлопцеві відомі такі поняття як любов, дружба та порядність.

Поступово в постаті Юри письменниця відтворює зміни, що були притаманні його ровесникам. Він починає мислити більш вільно, відходячи від радянських стереотипів світосприйняття. Студент не боїться йти проти професора свого університету, вставши на захист свого товариша. Його не зупиняє співпраця викладача з владними установами, бо дружбу Юра ставить вище за страх. В характері юнака в цей час проявляється розгубленість людини, яка розуміє, що йде невірним шляхом, але ще не знає, який буде правильно обрати. В душі Юри вірують пристрасті, він намагається пристосуватися до реалій життя. Хлопець до нестями закоханий, знає багато таємниць і про цю дівчину, і про своїх батьків, і про друзів. Він залучається, хоча і доволі повільно спочатку, до боротьби за можливість вільного волевиявлення, хоча цей шлях буде доволі довгим.

Створюючи образ Юри, письменниця намагалась підкреслити, що молодь 60-х не схожа на покоління своїх батьків. Ці хлопці і дівчата хоч трохи, але наблизились до західного способу життя. Вони слухають «Бітлз», пісні Марі Лафоре. У цей переламний час для СРСР молодь визначає вектор своєї поведінки, свого розвитку та слідування моральним цінностям.

Одним із визначних образів обох частин діалогії є образ Єлизавети Прохорової –письменниці, поетеси, одночасно роботодавця та старшого товариша Клавки. Саме вона допомагає жінці адаптуватися в навколишньому світі, супроводжуючи її в моменти прийняття важливих рішень. Прохорова не

є рядовою радянською жінкою. Вона митець, пройшла війну та користується пільгами, які не притаманні всім її колегам. [19, с.49]

Як виявляється згодом, велику кількість привілеїв Прохорова отримує ще й через свої стосунки з чоловіком, для якого вона є коханкою, а не дружиною. Ці стосунки тягнуться тривалий період часу, але так і не закінчуються шлюбом, адже обранець Єлизавети одружений та займає високу посаду в Києві. Зустрічаються вони на вимогу чоловіка, хоча Єлизавета і сама може звернутися до нього з проханням. Жінка є доволі забезпеченою, має окрему кімнату, запас дефіцитних продуктів, переваги у вирішенні робочих питань.

Клавка протягом першого роману ставиться до Прохорової з повагою, визнаючи за нею авторитет у вирішенні і професійних, і побутових питань. «Прохорова 1910 року народження, отже, зараз, в 1947-му, їй тридцять сім... В один із перших робочих днів вона познайомилася з Єлизаветою Петрівною, що якраз повернулася з фронту і прийшла до Спілки владнати житлові справи. Клавка пам'ятає, як та стояла посеред приймальні, ніби королева з якоїсь соціалістичної казки (що їх, до речі, сама й писала): в формі, погонах, з орденом і медалями на грудях... А головне — в лискучих армійських чоботях. Клавка зиркнула на них і уявила, як же має бути тепло ногам цієї ефектної жінки, — й автоматично її пальці в старих черевиках скоцюрбилися від холоду. Клавка підвела очі вгору від чобіт і здригнулася, наштотхнувшись на прискіпливий погляд письменниці, тоді з переляку різко опустила голову, втупилася у клавіатуру машинки й енергійно забарабанила по клавішах. Додрукувавши сторінку, вона вже була намірилась вийняти її, однак Єлизавета Петрівна виявилася спритнішою: професійним рухом крутнула коліщатко для подачі паперу, витягла аркуш і уважно пробігла очима текст. Потім глянула на оригінал — то були каракулі на листочку зі шкільного зошита в клітинку — і розсіялась: «О, я бачу, у Спілці друкарки грамотніші за письменників! Дожилися!» [11].

У другій частині діалогії Клавка та Прохорова ніби частково міняються ролями. Головна героїня обіймає престижну посаду редактора, є дружиною

високого партійного функціонера, а Прохорова так і залишилась у своєму соціальному статусі. Поетеса продовжує мешкати в РОЛІТі, хоча вже і вона сама, і Клавка не визнають його таким затишним та зручним, як у молоді роки. Клавка може бачитись з Єлизаветою лише раз на дві тижні, відвідуючи її за традицією. Проте, вона прислухається до порад старшої подруги, їздить з нею відпочивати до Ірпеня, як і раніше.

В системі образів романів також можна виділити такі вигадані постаті, як родина Сиробабів, а також дівчата Рита і Зойка, з якими пов'язано життя Юри. В одну з них він закохується: «Юра вперше побачив Риту в університетській бібліотеці десь на другому тижні студентського життя. Це був великий читальний зал, тому там міг опинитися будь-хто, тобто студент з будь-якого факультету і з будь-якого курсу. Помітивши, як вона перелякано озирається навкруги, шукаючи собі вільного місця і притискаючи пошарпані томики до малиново-сизого платтячка, він упізнав у ній такого самого первачка, як і він сам, бо другоккурсники і третьоккурсники поводитися вже набагато впевненіше, а четвертоккурсники могли й узагалі не ходити до бібліотеки». Вона виявляється донькою колишнього залицяльника Клавки, але стосунки між молодими людьми не складаються.

Чоловіки, які мають вплив на життя Клавки, зустрічаються в обох частинах діалогії, хоча віднести до головних персонажів їх не можна. До молодого письменника Бориса Баратинського у Клавки виникає пристрасть. Їй подобається герой, який повернувся з фронту, і в той же час, лякає перспектива «дорослих» відносин. Іншим претендентом на руку і серце жінки виявляється Олександр Бакланов – працівник ідеологічного відділу Міністерства державної безпеки. Не зважаючи на страх, який Клавка відчуває в його присутності, вибір вона зупиняє саме на ньому, в подальшому виходить за Бакланова заміж

Олександр з розмахом залицяється до жінки. Він може підвезти її службовою «Волгою», що чергує під вікнами, запросити до ресторану «Дніпро», пригостити дорогими наїдками. Від його імені у кімнату Клавки

привозять яблука та квіти. Клавку не стільки підкупляють його матеріальні статки, як самі залицяння. Втім вона в глибині душі розуміє, що почуттів до Бакланова у неї нема: «Ось воно – лігво Аїда!» – подумалось їй, однак на цей раз (можливо, після солодкого чаю і божественного бутербродика) – без внутрішнього тремтіння. Йосиф Віссаріонович і Лазар Мойсейович дивилися на неї вже без партійної пильності, але з якимось цілком людським зацікавленням. «Як на кандидатку на роль Персефони», – подумалося їй. Ця думка її не злякала. Вона її мобілізувала. Вона їй щось підказувала. Що саме – треба було ще розібратися. Асоціація з Персефоною, що несподівано виникла в голові, викликала в неї внутрішнє відчуття приреченості: Аїд зробив свій вибір, і від нього, як і в давньому грецькому міфі, їй нікуди не подітися. Головне – бути розумною Персефоною, а не тупою бабою»[11].

Треба враховувати і психологічний аспект – втрату дівчиною батька, якого вона частково бачить в обличчі Бакланова, що набагато старше неї за віком. Цей персонаж разом із Клавкою переходить і до роману «Юра». Борис Баратинський також не залишає жінку у зрілому віці. Спочатку вони вступають у суперечку як редактор видавництва та автор, роботи якого Клавка не бачить гідними друку. В подальшому вони зустрічаються в Ірпені у Будинку творчості, де між дорослими людьми знову виникає на недовгий час пристрась, але стосунки так і не зав'язуються.

Поряд з вигаданими персонажами, у романі «Клавка» співіснують реальні постаті – діячі українського літературного мистецтва. Це Максим Рильський, Павло Тичина, Андрій Малишко, Юрій Яновський, Олесь Гончар, Віктор Некрасов. В розмовах згадуються Остап Вишня, Наталя Забіла, Ванда Василевська.

У романі Мариною Гримич не лише описуються вчинки та розкриваються характери, а й цитуються уривки з творів Максима Рильського та Андрія Малишка, що вже на той час є визнаними класиками української літератури. Письменниця розповідає про причини, через які жорсткій критиці на Пленумі піддано роман Юрія Яновського. За версією авторки, Олесь Гончар

та інші молоді творці, що приймали активну участь у війні, збираються скористатися ситуацією і настільки потужно критикувати старших письменників, щоб зайняти їх місця в літературному просторі. Документальні уривки розгромних промов надаються у сюжеті роману. Читач дізнається, про слабкі та сильні сторони людей, творчість яких вивчається за шкільною програмою. Марина Гримич спростовує радянські стереотипи сприйняття митців не як живих людей, а як виключно культурних діячів. Вона розповідає про їх родинні стосунки, відносини у колективі, слабкості перед радянською владною системою, що змогла піднести на п'єдестал або зруйнувати долю.

Докладніше за все в романі висвітлена постать Максима Рильського – улюбленого керівника Клавки. Описується не лише професійна діяльність та становище в суспільстві поета, а й його особисте життя. Зокрема, Марина Гримич неодноразово підкреслює його прихильне та ніжне ставлення до дружини, намагання вберегти її від поганих звісток, що було відомим у Спілці письменників. Не зважаючи на те, що Рильський не схвалив розлучення А.Малишка та перестав ходити до нього в гості з дружиною, вони зберегли дружні стосунки. Люблять провести приватні бесіди із частуванням «чарівною стопочкою з сальцем» [11, с. 49]. Рильський, не зважаючи на керівну посаду, був бажаним гостем на неофіційних зустрічах письменників, грав на роялі, читав вірші на кшталт «ластівки літають, бо літається, // І Ганнуся плаче, бо пора...» [11, с. 17].

Поезія Рильського була предметом обговорення письменниками під час офіційних і неофіційних зустрічей. Єлизавета Прохорова ставить до Рильського з повагою та теплотою, розповідає про нього як «...такого ірпінсько-садового, такого спілчансько-поблажливого – з «парнаським співцем» із його «смоквами медово-солодкими», з Афродитами, Кіпіріадами, Едіпами, Мойрами...» [25, с. 76]. Особлива увага була прикута до поезії «Мандрівка в молодість», до якої відношення у критиків було неоднозначним, найчастіше негативним.

Марина Гримич виділяє порядність, як головну рису Максима Рильського. Саме ця риса була визначальною в характері українського класика, адже він за будь-яких умов не втрачав людяності. Розповідь про письменника в романі «Клавка» включала особистий, культурний та історичний контексти. Презентуючи художній образ митця, М. Гримич акцентувала увагу на тому, що в його житті ключовими постатями були як звичайні люди, так і визначні історичні особистості доби [25, с. 17].

В систему образів роману «Юра» введені постаті самої Марини Гримич та її батька В. Гримича, що займав керівну посаду у видавництві «Молодь». Також частина дослідників, зокрема, письменник Андрій Любка, вважають, що до образів діалогії можна віднести місто Київ, як одного з героїв творів. Авторка сама є киянкою, вона привнесла свою любов до рідного міста на сторінки діалогії. І повоєнний, і відновлений у 60-х роках Київ представлений у романах як складний організм, який живе бурхливим життям, відновлюється, розквітає, надихає, приваблює героїв діалогії.

2.4 Змістовні художні форми: функціональна роль онімів, пейзажів, авторських спогадів, автобіографічних персонажів

До художніх засобів у романах «Клавка» та «Юра» відносимо мовні особливості Марини Гримич. Її мова має характерні риси, їй притаманна особлива барвистість, образність, емоційність. Засоби художньої виразності надають особливої поетики аналізованим творам.

Характерною рисою мови авторки є застосування у романах великої кількості онімів. Ономастичний простір дискурсу письменниці представлений такими основними групами онімів, як антропоніми та топоніми. Антропоніми в тексті романів мають свою специфіку. Власні імена, вплітаючись у контекст художнього твору, набувають певного символізму.

Здебільшого, саме через героїв – носіїв певних імен – відбувається демонстрація світорозуміння Марини Гримич, висловлення її думок. Ім'я є носієм певного значення, в якому відображається концептуальний задум письменниці, а також поєднується інформація, закріплена за антропонімом у національній свідомості, історичних подіях або походженні самого імені.

Стилістичне забарвлення імені – неодмінна складова мовної інформації. На відміну від енциклопедичної інформації, що представляє собою відомості про денотаті антропоніма, мовна інформація встановлює зв'язок імені з його носієм. Вплітаючись у канву діалогії, антропоніми вносять багато додаткових відомостей, що підсвідомо дають читачеві певні підказки, натяки, викликають традиційні асоціації, що допомагають автору якісніше реалізувати свій творчий задум. У той же час антропонім, виявляючись у певній життєвій ситуації, може змусити читача спроектувати зміст або сенс літературного твору на ту ситуацію, з якою власне ім'я пов'язане. Отже, одночасно відбувається встановлення двосторонньої асоціації: не лише від імені до твору, а й від твору до імені.

Добирати імена своїм персонажам Марина Гримич, за її спогадами, почала після того, як ретельно обдумавши їх образи, їх роль у романах та місце в сюжетній лінії. Вже склавши концепцію твору, ретельно продумавши сюжетну лінію, композицію, тематику та проблематику, письменниця визначила, який персонаж має бути виділений за антропологічними ознаками.

Відмінною рисою прози Марини Гримич є своєрідна манера оповідання, а також ставлення до своїх героїв, що виявляється не лише в авторському коментарі, а також в символізмі, що міститься в антропонімах її творів. Персонажів романів не можна міряти лише професійними, соціальними і навіть національними показниками. Для авторки важлива людина в чистому вигляді, з проявами духу та характеру. У обох частинах діалогії антропоніми виконують переважно номінативну, стилістичну та інтертекстуальну функції. Підбір антропонімів у романах різноманітний.

Антропоніми романів несуть авторську характеристику їх персонажів. Ім'я героїні Клавка, як ми вже зазначали вище, свідчить про бажання автора підкреслити простоту молодої жінки, її звичайність, схожість на десятки таких самих радянських жінок. Син Клавки має ім'я Юра, що є своєрідним відсилком до популярних антропонімів 60-х років.

Подруга Клавки Прохорова носить ім'я Єлизавета Петрівна. За допомогою цього антропоніма підкреслюється особливість жіночого образу, її величність у порівнянні з Клавною, яку і в старшому віці авторка номінує без по-батькові. У антропонімі Борис Баратинський ніби відчувається дзвінке відлуння завдяки його семантиці. Цим художнім засобом авторка підкреслила запальний та завзятий характер молодого, яскравого Баратинського, що прагне швидко досягти успіхів у кар'єрі письменника, і мало перешкод стають на його шляху.

Цікавим є підбір антропонімів на найменування чоловіка Клавки. Його звать Олександр, але письменниця найчастіше називає по прізвищу – Бакланов. В уяві читача може вибудовуватись асоціативний ряд із птахом, що є хижим, але доволі інертним. Так і чоловік Клавки, що все життя пропрацював на номенклатурних партійних посадах, здається їй пасивним та холодним, а життя з ним – ніби стерильним.

У топонімах романів «Клавка» і «Юра» знайшли своє відображення соціальні, культурні, суспільно-політичні процеси, що зображені письменницею у творах. Вони відображають точку зору персонажів по відношенню до певного географічного простору, виступають його маркерами, набуваючи номінативного, вказівного, символічного значення. Важливу роль топоніми відіграють у концепті «свій-чужий», коли мається на увазі не просто географічний об'єкт, а його поєднання з думками або почуттями героїв діалогії. Завдяки топонімам у сюжеті відтворені події, які пов'язані з певним географічним місцем. Вони можуть бути веселими або сумними, а також відображають ставлення авторки до тієї місцевості, яку вона згадує в тексті. Серед топонімів найчастіше зустрічаються лексеми Київ, назви вулиць міста,

а також Ірпінь. До того ж в тексті вживаються аббревіатури та скорочення, назви вулиць у розмовному стилі: Євбаз, РОЛІТ, Спілка, Печерськ тощо.

Серед художніх засобів важливу роль в діалогії відіграло авторське уособлення, за допомогою якого Марина Гримич вплела в канву твору власні спогади, життєві події та асоціації. У романі «Клавка» головна героїня живе у тому самому будинку, де колись мешкала сама Гримич. «Оскільки будинок 45-в стояв на схилі, то одна частина квартир виходила, за словами Емми Германівни, «на світ божий», решта упиралися вікнами в схили Афанасіївського яру» [11].

За словами письменниці, один з образів діалогії є автобіографічним. Але це не Клавка, а її син Юра, тільки через десятиліття. В образі юнака авторка відтворила свої почуття під час перебуття на посаді комсоргу, страхи, переживання. В той же час, у романі постає сама Гримич у вигляді дівчинки Марини. Сама письменниця відвідувала видавництво «Молодь» у дитячому віці, коли там працював її батько. Постать дівчинки введена в систему образів авторкою для того, щоб у читача не виникало асоціацій з нею, як наприклад, з героїнею роману на ім'я Рита.

Серед особистих спогадів письменниці також в романі «Клавка» можна виділити опис міста Ірпінь. Важливим є «звуковий» спогад – звук поїзда, що вискакує з лісу на залізничний міст: «За вікном почувся звук поїзда, що наближався до залізничної станції Ірпінь. Глуха луна йшла з-за лісу, звук поволі насувався: от поїзд вискочив на залізничний міст над річкою і стукотіння коліс пройняло не лише колію під ним, не лише ферми мосту, а й землю, ліс, небо, ірпінські дачі і всіх, хто був там у цю мить. І Клавка просто нутром відчула вібрацію всередині себе» [11]. Звук потягу є проявом символізму, адже часто він асоціюється із можливими змінами в житті персонажів художнього твору.

Одним із важливих художніх засобів, на думку дослідниці Т. Белімової, є відтворення літературного прийому – репрезентації образу Попелюшки в образі Клавки. Дівчина зазнала важкості раннього сирітства, складного

становища в суспільстві. Клавка працює у вихідні, намагається прожити на скромну заробітну платню секретарки, перебуває у мріях, як вона зможе жити краще.

В подальшому жінка починає шукати свого принця. На відміну від казкового прототипу, Клавка має вибір, на який їй складно наважитись. Вона дійсно нагадує радянську Попелюшку, коли збирається на Пленум радянських письменників. Ці збори нагадують збори на бал, коли жінка, за допомогою феї Прохорової та власних зусиль, надягає те найкраще, що є серед її одягу. «Сьогодні був перший день Пленуму, і Клавка вдяглася урочисто: чорний низ, білий верх. Блузку їй на день народження подарувала Єлизавета Петрівна. Вона була з тонкого батисту з дрібними рюшиками на шиї і на рукавах, а посередині мала рясний ряд перламутрових гудзичків. Клавці довелося прасувати її дуже довго, розправляючи кожну складочку. Черевики дядь-Гаврило сяк-так їй наваксував. Трохи гірше, ніж це робила Гречанка на Євбазі чи асирійці на Хрещатику. Зачіска «Вікторі Роуз» їй вдалася, тож вона сьогодні почувалася в міру елегантною» [11].

В канву художнього тексту діалогії Марина Гримич вплела документальні відомості. Особливо це стосується роману «Клавка», у якому йдеться про Пленум 1947 року, який відіграв значну роль у житті літературного середовища радянської України. За допомогою таких поєднань письменниця надала достовірності подіям, що відображені в романі, що підсилило читацький інтерес спочатку до «Клавки», а потім і до «Юри».

Важливу роль відіграли докладні описання побутових питань у творах, за допомогою чого авторка створює своєрідний екскурс у минуле. Розповідаючи про повоєнний Київ, застосовуючи колоритні образи цього міста, згадуючи побутові дрібниці, розмови, предмети, Марина Гримич надає роману «Клавка» особливої поетики. В романі «Юра» за допомогою побутових сцен письменниця відтворює нове мислення покоління 1960-х, його відмінність від генерації батьків, а також зміни у свідомості радянської молоді часів шістдесятництва.

ВИСНОВКИ

Романи «Клавка» і «Юра», відповідно видані у 2019 та 2020 роках, належать до числа сучасних творів письменниці. У часовому проміжку ці твори охоплюють події, що відбувалися в другій половині ХХ століття. Ці історичні події є важливими для українців, особливо у питаннях становлення їх сучасного літературного мистецтва, національної свідомості та відповідальності.

Повоєнне життя літературного Києва, зображене в романі «Клавка», охоплене відновленням, що наступило після Другої світової війни. Душевні та тілесні рани, спричинені нею, починають загоюватись. Повсякденне життя разом з його інтригами та плітками, яких не цураються і відомі літературні діячі, і пересічні громадяни, поступово позбавляється від жахиття відчуттів військових років. Натомість починають виникати проблеми «партійного» характеру, що стосуються діяльності Спілки українських письменників. Сюжет твору має безпосереднє відношення до Пленуму 1947 року, що увійшов до історії української літератури як час розгрому відомих національних письменників.

Роман «Юра» проникнений атмосферою 1960-х років. Студенти, партійні діячі, редактори літературних видань в УРСР починають активно розмовляти українською. Все це відбувається у часи зародження дисидентства та пильного нагляду КДБ. Надія на прогрес та краще життя не уникає тиску радянської державної системи. Молодь, до якої належать персонажі роману «Юра» більш прогресивна та розкута, ніж герої «Клавки». Вони слухають пісні «Бітлз» та впадають у український джаз. На відміну від літературної приналежності персонажів роману «Клавка», дійові особи роману «Юра» – це покоління їх «нелітературних» дітей.

При визначенні жанрової особливості творів дилогії зауважимо, що в цілому вони є життєписом однієї конкретної героїні, а в подальшому її сина, хоча у них присутня велика кількість різножанрових елементів. Більше всього

серед таких елементів зустрічається рис історичного роману. В основу сюжетних ліній покладено факти реального життя України, особливо літературного середовища кінця 40-х років та прогресивного молодіжного 60-х років минулого століття. На історичну достовірність обставин вказують окремі художні деталі, образ життя та мислення головних героїв діалогії. Серед дійових осіб також присутня велика кількість реальних постатей української літератури та культури минулого століття.

Важливим є те, що події романів розгортаються в Києві. «Клавка» описує повоєнне відновлення, а «Юра» – київський простір 1960-х років. Також в обох романах зустрічаються відтворення міста Ірпінь. Застосування художньо-виражальних засобів авторкою свідчить про наявність рис урбаністичного роману, що органічно вплітає в сюжетну канву неоднорідне та контрастне міське середовище. Більшість будинків, споруд та знакових місць є реальними для свого часу: Єврейський базар або Євбаз, приміщення РОЛПту, Будинок творчості, Київський вокзал, службові будинки представників літературного світу, краєвиди Ірпеня тощо.

Відповідно до жанрової приналежності романи «Клавка» і «Юра» можна віднести до історичних з елементами урбаністичного та любовного романів. Письменниця змогла відтворити багатогранну художню дійсність, створила розширену систему образів і характерів у кожній частині діалогії, а також представила реальну картину життя української інтелігенції в повоєнні роки та у 60-х роках минулого століття.

В цій роботі ми проаналізувати специфіку поетики художнього твору, встановили особливості діалогії «Клавка» і «Юра», охарактеризували жанрову специфіку та особливості відтворення історичної епохи в діалогії «Клавка» і «Юра», визначили тематику та проблематику романів, проаналізувати систему образів та їх особливості в діалогії «Клавка» і «Юра», виділити роль художніх деталей в аналізованих творах.

Поетика діалогії Марини Гримич «Клавка» та «Юра» відображає індивідуальну творчу манеру письменниці, органічно поєднується з жанровою

особливістю романів «Клавка» і «Юра», сюжетними лініями, системою персонажів та їх спільними рисами, а також художніми засобами, які застосовує авторка. Перспективу дослідження вбачаємо у подальшому, більш детальному, аналізі творів Марин Гримич та їх місця в українській літературі. Ця робота може бути використана не тільки з дисциплін літератури та літературознавства, а й у сфері психології, соціології, історії України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Агеєва В. Гендерна літературна теорія і критика / В. Агеєва // Основи теорії гендеру. Київ : Видавництво «К.І.С.», 2014. 544 с.
2. Акуленко А. Три долі в радянській неволі: чи можна було б переписати долю Клавки. URL: <http://litakcent.com>
3. Андрус С. Жінка успіх: письменниця, науковець, видавець. URL: <https://www.calameo.com/books>.
4. Астрахан Н. І. Буття літературного твору: Аналітичне та інтерпретаційне моделювання / Н. І. Астрахан. Київ :Академвидав, 2014. 432 с.
5. Бацевич Ф. Лінгвістика тексту / Ф. Бацевич, І. Кочан. Львів: ВидавФ, 2016. 315 с.
6. Белімова Т. «Клавка» – роман про літературу, кохання й Київ. URL:<http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle>.
7. Бібліотека української літератури. URL: <https://www.ukrlib.com.ua>.
8. Варикаша М. М. Література non-fiction: поміжфактом і фікцією. *Актуальні проблеми слов'янської філології*. 2010. Вип. XXIII. Ч. 3. С. 28–38.
9. Винничук Ю. 5 книжок про минувшину: «Клавка» Гримич, труп від Потаніної, нічний репортер Винничука, відьма Кокотюхи, прокляті гетьмани Єшкілева. URL: <https://folio.com.ua/new>.
10. Гримич М. Клавка. Київ : Нора-Друк, 2019. 336 с.
11. Гримич М. Клавка. URL: https://pocketbook.ua/ua_ru/klavka.
12. Гримич М. Мені цікаво писати в різних жанрах, тому я неодноразово змінювала свій стиль. URL: <https://pen.org.ua/maryna-grymych>.
13. Гримич М. Юра <https://www.yakaboo.ua/ua/jura>.
14. Дишко Ю.В. Жанрова природа роману М. Гримич «Клавка». URL: <https://www.academia.edu>.

15. Дорошенко К. Історія вчить, що вона нічого не вчить. Марина Гримич про Шевченківську премію, науку і літературу. URL: <https://suspilne.media>.
16. Євтушенко С. Постколоніальна політика в сатиричних романах М. Гримич. URL: <https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint>.
17. Єгорова Ю. Роман М. Гримич «Клавка» в науково-критичній рецепції. URL: <http://www.philol.vernadskyjournals.in.ua>.
18. Жіночі голоси у вітчизняній літературі: метод. поради на допомогу популяризації сучас. укр. худож. кн. / Донец. обл. універс. наук. б-ка ім. Н. К. Крупської ; уклад. Н. П. Супрунець. Донецьк : Сх. вид. дім, 2008. 24 с.
19. Загоровська Л. Марина Гримич: «Я написала роман про майбутнє України» URL: <https://www.generation-i.org>.
20. Зборовська Н. Українська література в умовах масової культури // *Дивослово*. 2008. №4. С. 47-50.
21. Зіневич Н. Роман «Клавка»: перші відгуки в соцмережах. URL: <https://www.poglyad.tv/roman-klavkapershi-vidguky-v-sotsmerezah>.
22. Кавун Л. Семіотичне літературознавство [Електронний ресурс] / Лідія Кавун // Літературний процес: методологія, імена, тенденції; Київський університет імені Бориса Грінченка. 2012. № 2.
23. Каганов Ю. Конструювання «радянської людини» (1953–1991 рр.): українська версія. Запоріжжя : Інтер-М, 2019. 432 с.
24. Кисла Ю. Сталінські спектаклі віри, або як дисциплінували українських письменників у повоєнні роки. URL: <https://uamoderna.com>.
25. Ковпик С. Специфіка художньої інтерпретації кришталевої порядності М. Рильського в романі М. Гримич «Клавка». *Вісник Житомирського державного університету ім. Івана Франка*. Серія : Філологічні науки. Житомир :Житомирський державний університет імені Івана Франка, 2020.Вип. 1(92). С. 15–23.

26. Лакінський Є. «Юра», син «Клавки». Історичний роман Гримич про український Київ 1968 року. URL: <https://texty.org.ua/articles>.
27. Лакінський Є. Роман «Клавка» читається захопливо. URL: <https://texty.org.ua/articles>.
28. Лепеха Т.В. Українознавство: Навчальний посібник. Київ : Просвіта, 2005. 376 с.
29. Літературознавчий словник-довідник / [за ред. Р. Гром'яка, Ю. Коваліва, В. Теремка та ін.]. Київ : ВЦ «Академія», 1997. 752 с.
30. Любка А. «Клавка»: історія про травмоване суспільство. URL: <https://day.kyiv.ua/uk/blog/kultura>.
31. Марина Гримич – об авторе. URL: <https://www.livelib.ru/author>.
32. Пахаренко В. Нарис української поезики / В. Пахаренко // *Українська мова і література в школі*. 1990. №8.
33. Пітик А., Пітик К. Історія безброду: Будинок «Слово» і «Клавка» Гримич. URL: <https://chytomo.com/istoriia-bez-bromu-budynok-slovo-i-klavka-hrymich>.
34. Поветкін Є. Прекрасний сад, що висить на волосинці. Роман Марини Гримич «Клавка» – пророквіт та беззахисність української радянської літератури. URL: <https://shevkiylib.org.ua/prekrasnij-sad-shhovysyt-na-voლოსynczi-roman-klavka>.
35. Поліщук Я. Віднайдення радянського часу. (на матеріалі романів Марини Гримич Клавка і Юра). URL: <https://kamilpilichiewicz,+B03-Poliszczuk.pdf>.
36. Поліщук Я. У пошуках минулого: авторський досвід Марини Гримич. URL: <https://philol.vernadskyjournals.in.ua>.
37. Популярні українські письменниці сучасності. URL: <https://afisha.tochka.net/ua>.

38. Рошко М. Попелюшки, любовний трикутник, проблема вибору і «роман про українську літературу». URL: <https://varosh.com.ua/dumky/klavka-motyv>.
39. Славінська І. «Індивідуальна і колективна пам'ять про Євраз – це певний конструкт, це мозаїка особистого досвіду, спогадів родичів та сусідів» – розмова з Мариною Гримич. URL: <https://hromadske.radio/podcasts/zustrichi/individual>.
40. Титаренко О. Ю. Нормативно-правове регулювання культурної сфери в Українській РСР у повоєнний період. Правовий часопис Донбасу. 2019. № 3. С. 35–43.
41. Ткаченко А. Мистецтво слова: Вступ до літературознавства : Підручник для студентів гуманітарних спеціальностей вищих навчальних закладів. – 2-е вид., випр. і доповн. Київ : ВПЦ «Київський університет», 2013. 448 с.
42. Трофименко Т. Бідний Юра, але це не точно: рефлексія довкола роману Марини Гримич «Юра». URL: <http://litakcent.com>.
43. Українська література в просторі культури і цивілізації : збірник наукових праць студентів, аспірантів і молодих вчених / відповід. ред. Н. В. Горбач; ред.-упоряд. В. М. Ніколаєнко. Запоріжжя : Запорізький національний університет, 2022. 221 с.
44. Улюра Г. «Клавка»: Письменників мало люблять як людей : рецензія. URL: <https://tinyurl.com/ydn>.
45. Філоненко С. Концепція особистості жінки в українській жіночій прозі 90-х років ХХ століття: [монографія] / С. Філоненко. Ніжин : ТОВ «Видавництво «Аспект-Поліграф», 2006. 156 с.
46. Філоненко С. Масова література в Україні: дискурс / гендер / жанр: монографія. Донецьк: Ландон -XXI, 2011. 432 с.
47. «Юра» і «Клавка»: Історична діалогія, гендерно-врівноважена назвами. URL: <https://chytomo.com>.